

MARIANNE PHILIPS

TUSSEN HEMEL EN AARDE

POCKET SALAMANDER

POCKETSALAMANDER

Tot de belangrijkste schrijfsters van Nederland behoort ongetwijfeld *Marianne Philips*. Zij werd in 1886 geboren te Amsterdam en stierf in 1951 in Naarden.

Zij is op slag beroemd geworden met haar roman 'Bruiloft in Europa', die nog altijd tot de veelgelezen boeken behoort. Haar novelle 'De zaak Beukenoot' werd bekroond als Boekenweeknovelle 1950. Het is het verhaal van een kinderlijk-onbezorgde man en de schrijfster kant zich hier tegen de oude juridische vormen. Het heeft vele pennen in beroering gebracht, de modernen onder de juristen waren er blij mee, de ouderen, gesteld op het prestige van de juristen, keurden het sterk af.

Behalve 'De zaak Beukenoot' zijn in deze pocket de novellen opgenomen uit de bundel 'Tussen hemel en aarde'. Zuivere, poëtische verhalen, meest uiterst eenvoudig van opzet. De wijze waarop Marianne Philips haar verhalen vertelt, waarop ze de stemmingen peilt, houdt een veroordeling zowel als een verontschuldiging in. Van buitenaf en tegelijkertijd van binnen uit onthult ze de armzaligheid van het menselijk streven en bedekt deze met de mantel der liefde, zo, als alleen een wijze dat kan doen. We lezen ontroerd over de jonge jood Menachem Mendel, de Hollandse schipper Marinus en de piccolo van het Excelsior cabaret; het element van gelijkenis in deze verschillende levens is de voortdurende gespannenheid naar de realiteit van het onzienlijke, het zoeken naar de geheimen 'tussen hemel en aarde'.

Omslag Ingeborg Lesener, belettering Theo Kurpershoek

belletrie

wetenschappelijk

poëzie

populair wetenschappelijk

biografie

Tussen hemel en aarde EN *De zaak Beukenoot*

MARIANNE PHILIPS

Tussen hemel en aarde

EN

De zaak Beukenoot

DE SALAMANDER

N. V. EM. QUERIDO'S UITGEVERSMIJ

AMSTERDAM

1960

Tussen hemel en aarde eerste druk 1947
De zaak Beukenoot eerste druk 1950
Opgenomen in de pocketsalamanders 1960

COPYRIGHT QUERIDO 1960 / AMSTERDAM

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm of any other means without written permission from the publisher

TUSSEN HEMEL EN AARDE

*Wie de toppen der bergen mijdt, weet
niet hoe de hemel is. Wie weigert af te
dalen in het diepe ravijn, kent niet de
massiviteit der aarde.*

SHUN - TZE

Nieuwe legende van Elija

Het kind hielp de moeder. Het trok het witte gladde tafellaken recht en streek met zijn handje langs een vouw. Het tilde het bolle kussen hoog op, zodat de moeder de paasbroden kon neervlijen waar de vader ze straks zou vinden om er de zegen over te spreken.

Want nu zou de vader zeker thuiskomen.

Toen liep het kind op stille voetjes naar de ladenkast waar de gebedboekjes van jaar tot jaar lagen te slapen.

Het trok een la open en tellend: een, twee, drie, vier, voelde het de smalle ruggetjes in zijn hand. Maar met een gelukkig zuchtje liet het zijn vingertje dieper tasten en vatte ook het vijfde, een lederen bandje, waar zijn vingertop de instulping van het gulden Davidsteken herkende boven de Hebreeuwse letters.

Het kind droeg in twee handjes het stapeltje weg en legde het in het midden van het tafelrond. De moeder hield stil in haar bezige loop, de kristallen kom in haar hand bleef nog ledig. Ze boog haar zacht gezicht naar de boekjes en streek met haar handpalm over het kalfsleer van dat ene dat haar man behoorde. Het kind zag het en voelde dat het zijn moeder liefhad. Het ging stoelen zetten om de tafel, zes stoelen, een voor de grootvader, een voor de grootmoeder, een voor zijn vader, een voor zijn moeder, een voor zichzelf en toen de stoel met de armleuningen voor Elija. Terwijl het nakeek of het zijn werk goed had gedaan, zag het dat de aangeschoven stoelen aan de zes hoeken van een Davidsteken stonden. 'Moeder', vroeg het kind, 'waarom moet ik een stoel neerzetten voor Elija die nog nooit is gekomen?'

'Omdat wij niet weten wanneer hij komt. Hij komt op

zijn tijd.'

'Wanneer is het zijn tijd?'

'Dat weet niemand. Er is gezegd dat hij komt als wijzelf geen stem meer hebben om Gods Naam te roepen.'

'Dan komt hij nog niet,' zei het kind. 'Vanavond is vader immers terug.'

Hij die eens Elija had geheten, dreef nog naamloos en zalig op de grote Adem door de ijlste hemelen. Als een witte meeuwenpluim, maar lichter, roerde zijn wezen aan alle geschapen en ongeschapen dingen en herkende hen. En voelende hoe ook hij werd herkend, beminde hij doordringend al het geschapene en ongeschapene. Waar hij duisterheden raakte, smolt zijn liefde tot erbarming, maar waar het licht scheen, mengde zich glans met glans tot een hemelse vreugde. Aldus gebed in de liefde Gods, dreef hij, die Elija was geweest, door de myriaden werelden. Ontdaan van alle eigenschap, bewogen slechts tot erbarming of vreugde door wat de Adem hem beroeren deed, was de tijd niet meer dan een zondoorlichte druivelaar, waarvan hij de zoete en de rinse vruchten aflas en proefde dat zij goed waren.

Het kind zat met de vingers in de oren op zijn stoel aan de tafel en repeteerde vlijtig het moeilijke Hebreeuwse stuk, dat het die avond in de Paasviering mocht voordragen. Het was de vraag van de onwetende: 'Waarom is deze nacht verschillend van alle andere nachten?'

Het kind wachtte op de avond. Het zou voor het eerst hardop plechtige woorden mogen spreken waarbij anderen toehoren. Maar dat alleen deed de avond niet verschillen van enkele andere. Vader kwam thuis en

daardoor werd de hele wereld anders. Toen gisteren de man in uniform voor hun deur stond, was het kind eerst ijskoud geworden van schrik, want het geloofde dat de man nu ook de moeder zou meenemen, maar neen, hij zei alleen: 'Morgen komt uw man thuis'. En omdat de moeder niet spreken kon maar alleen lachen en schreien, herhaalde de man: 'Morgen tegen de avond komt hij thuis.'

Daarom zat nu het kind met opgetrokken knietjes en dichtgestopte oren op de stoel die het voor zichzelf had aangeschoven, en las en herlas de zware tekst die het zou voordragen terwijl zijn vader luisterde. Hij wilde het zo mooi doen, dat zijn vader dit hele lange jaar vergeten kon. 'Waarom is deze nacht verschillend van alle andere nachten?' Straks zou zijn vader het antwoord geven.

De moeder zette de kristallen kom met de groene kruiden op tafel, het kind zag het niet. Ze schikte het zout en de bittere wortel en al het benodigde; de bekers voor de wijn en het dekkleed voor de ongezuurde broden, alles gelijk vereist was. Maar het kleed dat haarzelf dekte, lag langs haar leden als een bruidskleed, een weefsel van glanzige verwachting.

'Neen. Nog niet!' smeekte hij die Elija was geweest. 'Laat mij toch niet weten en zijn!' Maar reeds wist hij en was hij. De Adem stokte en liet hem Jos, hij viel en zijn vreugde woei uit als een kaarsvlam. Hij viel terug in de ruimte en wist voor het eerst weer dat de geschapen dingen licht en zwaar, goed of kwaad konden zijn.

Toen herkende hij de aarde en wist, dat hij Elija had geheten en hoeder van een volk was geweest.

De grootvader en grootmoeder waren op weg naar het huis van hun zoon. De avond was gevallen, dus durfden zij langs de straten lopen. Er was slechts een enkele die de man aan zijn witte baard trok en zelfs dat was alleen scherts. De oude man en zijn vrouw liepen heel gelukkig naast elkaar door de donkere achterstraten. Zij zouden het paasfeest vieren met hun zoon en zijn vrouw en het kind van hun zoon. Goddank, hij kwam terug uit het kamp der verschrikking. Het moedertje wiste haar ogen af.

‘Uit de diepten roepen wij!’ – ‘Ik heb gehoord!’ antwoordde Elija. De woorden trilden door alle geboren en ongebornen werelden, zelfs de lome, zware aarde verstikte hen niet geheel. Het jongetje dat met grote waterheldere ogen zijn tekst las, voelde een helle vreugde, die hem doorliep van zijn kruin tot zijn teentjes. De kamer was stil en vreedzaam tot in alle hoeken. ‘Vader komt thuis,’ dacht het kind, ‘wat maakt dat blij.’

De grootvader en de grootmoeder traden binnen. ‘Is hij er nog niet?’ – ‘Hij zal nu wel gauw komen,’ zei de vrouw en kroonde de feestelijke kaarsen met gouden vlammetjes. Haar ogen dronken de gloed terwijl haar hart luisterde naar een stap die naderen moest. De grootvader legde zijn hand op het hoofd van de jongen.

Elija, die zag wat onafwendbaar komende was, greep de spaken van het wiel des tijds. ‘Terug!’ zwoer hij. Maar de strenge aartsengel weerhield hem overmachtig. ‘Laat gaan. De *Eeuwige* heeft de Tijd gesteld, deze tijd. Wat misdaan is, blijft misdaan.’ En Elija moest de spaken loslaten. Maar zelfs in zijn hemels lichaam wist hij weer hoe tranen tegen de oogleden branden.

De klok sloeg het uur, de kaarsen druppelden hun was. De drie mensen en het kind zaten om de tafel. De grootmoeder had haar werkhanden voor zich neergelegd op het witte laken. De grootvader nam een gebedboekje en oefende neuriënd wat hij straks met al zijn kracht en vermogen zingen wilde. De vrouw neigde het hoofd glimlachend boven haar droom.

Toen bonkten zware slagen op de deur en in hun ontstelde oren. Zij waren al opgerezen. 'Hier is hij,' zeiden de geüniformden en zetten de urn zwaar voor hun voeten. Zij stonden nog roerloos overeind toen de deur toesloeg, eerst daarna gleed de vrouw neer. De grootouders bleven staande want zij hielden elkander omgrepen tot steun.

Het kind echter, met de vingertjes in de oren, stelde nog steeds herhalenderwijs de vraag van de onwetende.

'Nu keer ik weer tot mijn volk,' zwoer hij die Elija was geweest en hij bad: —

'Geef mij toch een kloppend hart en een mensenstem Heer, laat mij niet nutteloos hangen tussen hemel en aarde.'

Toen gleed zijn blinkend lichaam van hem af als een kleed en stond hij naakt in de duisternis, maar hij achtte het niet. Zijn voeten voelden de aarde.

Het schreiende kind

De stad van de Rabbi lag in volle zonneschijn. 'Dit is nu de stad Sassow,' dacht Menachem Mendel, 'dit is de plaats waar hij woont.' De gedachte sloeg als een helle vonk door zijn ziel. In zijn blijdschap bleef hij staan en zag neer op de lange rijen daken onderaan de heuvel. Welk dak mocht wel de meester dekken? Hij keek en keek, toen liet hij zich neer op een grenssteen en sloot zijn ogen om beter te zien.

De voorjaarslucht omwasemde hem vochtig en zoel. Van de dennetak, boven hem, zeeg de smeltende sneeuw in geurige druppels neer, Menachem voelde het zuivere water langs wang en handen glijden. Even zocht hij naar de lofspreuk die hierbij gezegd diende te worden, maar dadelijk en met een glimlach gaf hij het zoeken weer op. Zonder woorden genoot hij dankbaar van het gegevene, de mildheid der zon, de geurige belofte van de dooi en de zekerheid, dat hij eindelijk Sassow, de stad van de Rabbi had bereikt. Aandachtig binnen zijn geloken oogleden, rustte hij een ogenblik roerloos in zijn eigen vredig middelpunt.

Nog nooit in heel zijn jonge leven was Menachem Mendel zo volmaakt gelukkig geweest. 'Nu begint het,' dacht hij en ademde diep. Het was de diepste ademhaling die zijn borst toeliet, zijn smalle borst van Talmoedstudent. 'Nu ben ik vrij,' dacht hij verder en voelde dit na in zijn longen. En toen spraken zijn lippen toch ongewild de lofspreuk: *Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, die de schuldigen weldaden bewijst*, — de verplichte lofspreuk na verlossing uit gevangenschap of genezing van een ziekte.

Hij knikte peinzend met gesloten ogen. Zijn mond had vanzelf het enig juiste woord gevonden. Genezen was hij van de ziekte der overtollige, gezochte, snel gemompelde bidwoorden. Uit gevangenschap was hij verlost, nu hij ondanks het verbod van zijn vader op weg was gegaan om zelf zijn Leraar te zoeken, de wijze, die leven zou geven aan al de dor gememoreerde teksten in zijn hersens. Hij glimlachte bij de herinnering aan zijn laatste dispuut, waar hij zevenentwintig teksten over één enkel onderwerp uit het hoofd had voorgedragen en daar trots op was geweest. Maar meteen ervoerde hij pijnlijk de martelende nachten die waren gevolgd, toen al wat hij aldus meende te kennen, hem met dood gewicht verpletterde. Er was niets van hem overgebleven dan dit kleine, bescheiden reizigertje Menachem Mendel, met stok en bundel, die zijn ogen sloot in de voorjaarszon.

Lang zat Menachem zo op zijn grenssteen onder de den-
nen en voelde zich van binnen leven. Maar ook daar-
buiten, op de grote weg, bewoog het leven voort. Hoog
opgeladen sleden schoven door de smeltende sneeuw,
voerlieden knalden hun zweepen, bellen rinkelden, een
kleine straathond kefte nijdig en langdurig tegen de gro-
te dog die bij de tolboom lag. Eindelijk, toen de dog
grimmig zijn antwoord ging bassen, vonden de klanken
weer toegang tot Menachem Mendel. Hij stond op,
schudde de waterdruppels van zijn kaftan, greep zijn
bezit bijeen en schreed de weg af naar Sassow.

De Jodenwijk lag saamgedrongen in het hart van de
Poolse stad. Menachem voegde zich naar de richting
waarheen zich de meeste kaftans bewogen. Heimelijk
zag hij de mensen in het gelaat, of ze niet andere, ge-
lukkiger, heiliger trekken droegen dan de burgers van
zijn eigen stad Kossow. Maar hij vond geen enkel on-

derscheid. Ook deze mensen keken bezorgd of opgewekt, dom of schrander, ook zij liepen in hun eigen richting naar hun eigen doel, of verkondigden druk hun mening aan anderen, – kooplieden, handwerkers, geestelijken, allen. En ook de stad zelf was als elke andere stad, een toevallig geheel van grauwe huizen en nauwe straten, met sneeuwhopen op de hoeken en modder op de rijweg.

Menachem Mendel volgde zwijgzaam de ingewikkelde bochten van het ghetto. Hij had op zijn ganse lange tocht vastgehouden aan het ietwat vermetel voornemen, dat hij niemand met woorden de weg wilde vragen naar de stad en het huis van de Rabbi. Hij ging langs werkplaatsen waar arbeidende wevers de weefspoel wierpen, langs een smidse waar het rode vuur een naakte borst bescheen, langs een winkel, waar de netgeklede koopman in de deurpost hem afwachgend aanzag, maar hij vroeg niet. Zonder woorden, slechts afgaand op een glans van heiligheid, wilde hij de Rabbi zoeken. Als een gloeiende smidse en een klepperend weefgetouw de smid en de wever doen vinden, zou dan de heilige onvindbaar zijn?

Maar de zon ging al dalen en nog dwaalde Menachem door de stad Sassow. Nergens lag een zichtbaar spoor dat hem tot de Meester kon leiden.

Eindelijk stond hij stil op een straathoek. Terneergeslagen legde hij zijn stok en bundel naast zich en leunde zijn rug tegen een huismuur. Welhaast was het tijd voor het avondgebed en nog had hij niet gevonden wat hij zocht. Maar hij wilde en zou niet vragen. 'Zie,' hield hij zich voor, 'ben ik niet gevlucht van het Kossower seminarie omdat ik veel te veel woorden wist en te weinig van de werkelijkheid Gods? En zal ik nu hier in Sassow,

aan het eind van mijn reis, nog met woorden mijn weg zoeken en de vragen van nieuwsgierigen beantwoorden? Neen, zowaar ik leef, ik wil hier wachten tot mij de weg gewezen wordt.' En omdat hij misschien lang zou moeten wachten en zijn hongerige maag knorde als een kwade hond, greep hij in zijn bundel naar het laatste stuk van zijn Kossower brood. Maar juist toen hij er zijn tanden in zou zetten, vloog een kleine grijze mus rakelings langs zijn oor omhoog naar een dakrand. Tot beneden op zijn standplaats hoorde Menachem Mendel het piepen van het jonge broed en dadelijk kwam de mus ook weer te voorschijn en vloog haastig heen. Toen ze hem voor de tweede maal voorbijschoot, liet hij wat broodkruim vallen; het was wel een kinderachtig vermaak, dacht hij, maar hij stond hier nu toch eenmaal niets te doen. En zo voedde hij afwisselend zichzelf en de mus met haar broedsel, tot hij tenslotte geheel vergat, waarom hij juist hier op deze straathoek stond. En toen, terwijl de mus de laatste kruimels wegpikte, voelde hij met een glimlach hoe juist en passend de woorden van het verplicht gebed na deze maaltijd hem op de tong kwamen. *Die de wereld ganselijk voedt met zijn goedheid.* Met de ogen op de toegewijd pikkende mus voltooide hij het gebed en bemerkte eerst daarna dat dit meer dan de woorden was geweest. Glimlachend dankte hij de kleine vogel met een hoofdbuiging, waarvoor hij vergat zich te schamen.

Maar een tel later werd zijn glimlach verjaagd door een harde stoot in zijn zij. Verschrikt keek hij om en zag dat een brede vrouw, met een mand wasgoed aan iedere arm, hem voorbij wilde. 'Schande!' keef ze. 'Hoe schaamt zo'n luie slungel zich niet om andere mensen in de weg te staan! Pas maar op, dat ze je niet de poort

uitzetten, leegloper!’ Menachem Mendel was hevig geschrokken, hij wilde iets antwoorden, maar toen hij zag hoe de vrouw de zware manden neerzette om haar armen te strekken, begreep hij waarom ze zo kijflustig was. ‘Ik zal u helpen dragen,’ zei hij en nam een mand bij het hengel. De vrouw knikte verzoend, en beladen met bundel, stok en wasmand, volgde Menachem Mendel haar spoor.

In een zijstraatje voor arme mensen hield ze stil bij haar deur. Eerst toen herinnerde Menachem zich plotseling met benepen hart, dat hij niet van zijn straathoek had willen wijken, eer hij de weg tot de Rabbi wist. Hij schudde het hoofd over zijn onachtzaamheid, hij ergerde zich aan zichzelf, maar wat kon hij doen? Hij wist niet eens de weg terug. Zo stond hij ontmoedigd op de drempel terwijl de vrouw hem haar mand uit handen nam. Binnen schreide een zuigeling.

‘Och, och,’ zuchtte de vrouw, ‘wat voor leven heeft een mens! Sloven, wassen, koken, geen minuut rust. Nu huilt het kind weer. En over een half uur wil ik toch bij het Leerhuis zijn als de Rabbi voorbidt. Iedere avond staat het daar zwart van het volk, overal vandaan, tot uit Galicië en Bohemen. Ze zeggen dat men gered is voor het Oordeel als men de Rabbi maar heeft horen bidden. – Ja, ja!’ riep ze naar binnen, alsof het schreiende kind haar kon horen, ‘ik kom, ik kom!’ Tegelijk duwde ze Menachem een bijl in de hand en wees op een hoop hout die naast de deur lag. ‘Hak me nog wat hout klein voor het fornuis, je hebt toch niets omhanden en ik moet naar het kind zien.’ Meteen liep ze het huis in, en omdat Menachem inderdaad niets beters wist te doen, hakte hij met overleg een stapel nette blokjes en aanmaakpaanders. Hij voelde geen onrust meer en

geen zorgen, hij was op weg naar de Rabbi.

Na een kwartier kwam de vrouw naar buiten. 'Bedankt jongeman, nu ga ik dan maar. Het kind is verschoond, dat valt wel weer in slaap.' Ze deed een paar stappen maar keerde zich nog eens om. 'Je bent hier vreemd, nietwaar? Als je soms mee wilt lopen, zul je zien wat je nog nooit hebt gezien. Compleet een wonder. Stikvol mensen staat het bij het Leerhuis en allemaal om onze Rabbi te horen bidden.'

Zwijgend liep Menachem achter de vrouw aan. Die schoof nu op haar gemak langs de weg, hier en daar een praatje makend of luidruchtig omhoogroepend naar burens en verwanten, die in de schemer, aan hun venster, van de voorjaarsluwte genoten. De avondster glom al aan de bleke lucht, toen ze bij het Leerhuis kwamen.

Het kaarslicht, dat door de wijdopen deuren naar buiten viel, bescheen rij achter rij van wachtenden. 'We zijn laat,' zei de vrouw en wrong zich tussen de mensen, 'hij is zeker al binnen.' – 'Nog niet,' antwoordde iemand, 'maar hij zal nu wel dadelijk komen. Zie, daar staat al een tweede ster.' Allen keken omhoog. Ja, de avondster stond niet meer alleen. Een gemeentedienaar kwam naar buiten, keek gespannen uit over de menigte en ging weer naar binnen. De mensen op het pleintje werden druk en ongedurig. 'Zo laat is hij anders nooit,' verontschuldigde zich de vrouw bij Menachem. Maar die stond rustig en tevreden te wachten.

Daar wees iemand ontsteld omhoog. 'De derde ster!' Een verward gegons ging op. Nu was het tijd voor het avondgebed, en waar bleef de Rabbi? Iedereen praatte en niemand luisterde, de stoep van het Leerhuis stond vol gebarende en onrustig rondziende mensen.

Zo gingen de minuten voorbij. Ster na ster trad uit het

hemelse portaal, telkens een nieuw stil lichtje. Maar de ontrusting steeg. De vrouw was in haar element, nu stond ze bij deze, dan bij gene groep, overal waar de beroering het hevigst scheen. 'Hij is stellig ziek,' klaagde ze. 'Als hij maar geen beroerte heeft gehad!' bood ze op. 'Wat kan zo'n bejaarde man al niet zijn overkomen! We moeten hem gaan zoeken, mensen!' Bedrijvig nam ze haar rokken bijeen.

Daar zag ze Menachem Mendel, die kalm in zijn hoekje stond. 'Ben jij daar ook nog, nietsnut? Loop eens vlug naar mijn huis en luister of het kind slaapt. Ik moet onze Rabbi gaan zoeken!' Weg was ze, en met haar een ganse zwerm opgewonden mensen.

Menachem liep de weg terug, niet langzaam en niet gehaast, maar rustig, zoals men op een zonnige meimorgen langs de rivier loopt. Er was geen twijfel of verwarring in zijn hart, hij deed nu al urenlang wat het ogenblik van hem wilde. Zo leeft de rechtvaardige, hij verricht iedere handeling alsof het zijn laatste is. Want God kent de oorzaak der dingen, de mens weet alleen dat hij barmhartig handelen moet.

Toen stond hij voor het woninkje van de vrouw. Hij hoorde geen kindergeschrei maar toch was er geluid daarbinnen. Voorzichtig lichtte hij de klink van de deur en luisterde.

Hij luisterde minutenlang, tot hij niet meer wist of hij nog zichzelf was of datgene dat hij beluisterde. Een stem sprak woorden, troostend en neuriënd en hartbrekend teder, zoals een lieve moeder troost. Maar het was niet de stem ener vrouw, het was een diepe mannestem, rijzend en dalend langs alle hoogten en innigheden van menselijke goedheid. Menachem voelde zijn ogen vochtig worden.

Toen begon de stem met dezelfde vertrouwelijke, tedere klank de woorden te spreken van het avondgebed en ieder woord werd een levende, ademende bode van liefde en begrip. Menachem ademde mee met de woorden, tot in het aandachtig zwijgen dat volgde. Maar eindelijk trok juist dit diepe zwijgen hem over de drempel. Hij keek om de deur.

Daar stond een man en wiegde onder zijn bidkleed een kind in de arm. Vredig knikte hij het toe met goede vaderogen en met een glimlach, die als een zegen over het kleine kopje ging. Menachem bleef deemoedig aan de deurpost staan.

‘Kom binnen,’ zei de Rabbi, ‘en neem het kind van mij over, want de gemeente wacht. Ga vooral niet heen voor de moeder thuiskomt, er zijn veel ratten in deze wijk. Daarom ben ik straks binnengegaan toen ik het schreien hoorde. Een schreiend kind in een leeg huis doet de engelen wenen.’

‘Rabbi!’ riep Menachem Mendel en zijn ziel verliet hem bijkans van verlangen, ‘Rabbi, laat mij uw leerling wezen!’

Glimlachend wikkelde de Rabbi het kind uit zijn bidkleed en reikte het de jongen man. Die aanvaardde wat onwennig de lichte last, zijn ogen smeekten nog om een antwoord. Maar plotseling voelde hij bevend, dat de Rabbi hem met het kind de ganse heiligheid der Leer in de armen legde. Een kort ogenblik baadde zijn hele wezen in zaligheid, zijn hart stroomde vol van liefde en eerbied. Zijn knieën wilden zich buigen, hij wilde de Rabbi danken, hem de voeten kussen, zich overgeven naar lichaam en ziel.

Maar een trillend snikje van de zuigeling in zijn arm riep hem terug tot de plek waar hij stond.

De Rabbi was heengegaan. Menachem Mendel zette zich neer en warmde de voetjes van het kind in zijn hand. En hij wiegde het heen en weer in zijn arm en vond veel kleine troostwoorden die hij nog niet kende.

‘Zie,’ leerde Rabbi Menachem Mendel van Kossow later zijn jongeren: ‘de mensheid is als een schreiend kind in een leeg huis. Maar God zal ons horen.’

Conciergerie

Ma belle Charlotte. Er is een wonder geschied. Een van mijn ci-devant opgezetenen, die had vernomen waar ik was, heeft me drie (gestrikte) konijnen gebracht. Blijkbaar was hij te oud en te dom om te begrijpen, dat hij een halsmisdadig beging. Nu zit hij ergens achter slot, maar mijn cipier, een rechtgeaard Jacobijn, die mij binnenkort welgemoed de hemdkraag zal afsnijden benevens al wat verder de guillotine bot zou kunnen maken, voelde zich als hoogstaand burger te goed om zich te vergrijpen aan het mij gezondene. Merkwaardig, dat die knapen alle privileges verwerpen, behalve dat van de eigendom. Enfin, dat komt misschien later nog. Voorlopig heeft hij mijn arme Jacquot gearresteerd wegens incivisme, onder beschuldiging dat hij 'weder herendiensten en tienden trachtte in te voeren.' Hij was wonder in zijn schik met de mooie formule, die hij enige malen heeft herhaald ten behoeve van onze vriend de Vautour-Tombelles, de gewezen rechter van Nantes. Toen ik hem als tegenprestatie de konijnenvellen aanbod, herinnerde hij zich echter plotseling dat hij een onomkoopbaar cipier van de Revolutie was en verwijderde zich fier.

Hoe het zij, het wonder is geschied, vanmiddag eten we gebrad. De hele kamer zit rondom mij en de gevilde konijnen en bespreekt recepten. Monsieur de Guynes heeft ergens een reep spek opgeduikeld en de Abbé Mortuis een komfoor. Het enige wat aan ons tijdelijk geluk ontbreekt, is een stukje bruine koek en wat thym. Ach, adorable Charlotte, als je eens kans zag me die ingrediënten te bezorgen! Ik zou je even dankbaar zijn

als op de dag toen je de kleine, grasgroene jonker inviteerde voor het diner met de Spaanse gezant en ik voor het eerst je getruffeerde kapoen genoot. Ik zie je nog zetten, ver maar oogverblindend, tussen een gouden kandelaar en die hark van een Cholmondeley.

Zodat ik maar zeggen wil, dat ik vanavond aan het hek zal zijn met een achterboutje, ook al kun je me het ontbrekende niet doen toekomen. Maar vrouwen zijn zo vindingrijk! En jij bent zo gans en al vrouw! Ik kus je handjes, — je Jeannot.'

'Dat is voldoende,' zei Jean de Chasalles. Hij vouwde het papiertje, kneep het tot een bolletje, en stopte het tussen het kroeshaar van de kleine negerjongen, het slaafje, dat de Vicomte de Guynes indertijd was cadeau gedaan door de Sultan van Zanzibar en dat door de griffier der gevangenis tegelijk met de Vicomte was toegelaten, omdat hem het verschil ontging tussen dit donkerbruine wezen en de Gordonsetter, die Monsieur de Chasalles gezelschap hield. In den beginne zagen de zes bewoners van kamer 19 evenmin verschil, maar de Guynes die de hele wereld had bereisd, wist hen te overtuigen, dat zich onder het kroes een stel voor ontwikkeling vatbare menselijke hersens bevond. En inderdaad, op de duur bleek het negertje een kostbaar bezit. Hij glipte tussen de benen van de cipier, precies als de Gordonsetter, en wist met even speurende neus te vinden wat nodig was; echter niet voor zichzelf, zoals de hond, maar voor de halfgod die zijn meester was. Ook bracht hij tussen zijn onontwarbaar kroes kleine berichten over en weer tussen de mannen- en vrouwenafdeling van de Conciergerie. Hij was ongetwijfeld het maal waard, dat de heren van hun borden tezamenschraptten om hem te onderhouden.

‘Allez!’ zei de Guynes en knipte met zijn vingers. Het slaafje hees zich omhoog naar een smalle luchtkoker in de muur en verdween. Een half uur later was hij terug met een stuk honingkoek, wat thym en de geparfumeerde zakdoek van Charlotte d’Esprées. ‘Haar parfums waren altijd delicious,’ zei de Chasalles. Allen knikten. De kring om de konijnen sloot zich weer. ‘Het konijn is een beknopte en populaire uitgave van de haas, leerde de Vicomte. ‘Daarom wordt hij de haas van de kleine man genoemd. Uw Jacquot heeft zich niet zo heel veel ontzegd toen hij u de konijnen bracht, monsieur, zijn vrouw zou het vlees in de soeppot hebben gekookt tot het smakeloos en taai was geworden. Maar een edelman maakt zelfs gebraad van een konijn.’ Hij zag aandachtig toe hoe de Chasalles de konijnen ledigde, de lever, de nieren en het hart omwikkelde met een reepje spek, ze met de koek en de thym in de holte terugschoof en een reingegloeide kachelpook in de lengte door de romp stak. ‘Als u het mij toestaat, zal ik dit spit draaien,’ zei de Abbé Mortuis. Mijnheer de Chasalles overhandigde hem het gespietste konijn. ‘Feitelijk dient men het gebraad nog af te schroeien met vlammen brandewijn,’ zei hij. Kapitein La Forgue kleurde roodblauw; hij was de enige die nog brandewijn bezat. Hij bewaarde het flesje zuinig in zijn strozak, zodat hij zich moed zou kunnen indrinken op de dag dat ‘het’ gebeuren moest, want hij wenste het gepeupel te tonen dat een gardekapitein de dood in de ogen durft zien. ‘U vergist u Monsieur,’ zei hij, ‘bij het afschroeien gaan waardevolle sappen verloren, en aangezien we ook al geen botter hebben om te bedruipen...’ Men keek ontstemd. Het was inderdaad onfijn, zelfs onkies van La Forgue, die nog nooit iets tot het gezamenlijk onderhoud had bijge-

dragen, om zich te beklagen over gebrek aan boter.

Het komfoor gloeide rood en aan hun pook geregen, wentelden de konijnen langzaam tussen rossig beschenen blanke handen. Uit de zegelring van de Abbé schoot een groen schimplichtje, telkens als hij de lepel met vleesnat hief om het gebraad te bedruipen. De kamer bleef even aandachtig stil, doch vulde zich toen met het zwijgen van wellevende mensen, die zouden kunnen spreken maar een ander de voorrang gunnen.

Plotseling wankelde de stilte. De setter van Monsieur de Chasalles richtte zijn kop op en jankte. Hij jankte zachtjes en langdurig. De Abbé schudde ontstemd het hoofd en greep naar het enige maar eindeloos variable gespreksthema, dat de zes bewoners van kamer 19 nog kon boeien. 'Ik zou wel eens uw opinie willen horen omtrent een theorie die ik zojuist heb gevonden,' zei hij en drukte voorzichtig zijn pink tegen een achterboutje. 'Ze betreft onze onaangename toestand en het betreuenswaardig lot van Frankrijk. Wat acht gij daarvan de oorzaak mijne heren?' – 'De toegeeflijkheid van Zijne Majesteit,' bromde La Forgue. 'Onzin,' zei de Chasalles, 'de misoogsten van de laatste jaren. Tegen het weer kun je niet op.' – 'Het ongeloof van Monsieur Voltaire en van u allen!' klonk de doordringende stem van pater Ambroise, die tot dusver in een hoek zijn rozenkrans had geschoven. De heren glimlachten. Gewoonlijk vergaten zij volkomen het bestaan van de pater Redemptorist, vooral tijdens de hoffelijke disputen waarmede ze de lange en toch te snel voorbijgaande uren vulden. Zijn stem verraste en verwonderde hen telkens weer, als de stem van een verouderd geweten.

'Zeker, zeker Vader,' zei de Abbé zachtzinnig, 'het ongeloof heeft inderdaad de hoofden van een paar jonge

intellectuelen op hol gebracht. Maar u zult me moeten toegeven, dat de boeren van de Vicomte en van mijnheer de Chasalles geen Voltaire hebben gelezen. Neen heren, ik zal u zeggen wat Frankrijk heeft verwoest. De vraatzucht der konijnen, mijne heren!

Mijnheer de Chasalles haalde zijn schouders op, prikte voorzichtig zijn konijn in de rug en reikte de pook over aan de Vautoer-Tombelles, de ci-devant rechter van Nantes. Toen strekte hij enige malen zijn arm. 'Ieder zijn beurt,' sprak hij. De rechter boog zich toegewijd over het braadstukje, dat hier en daar al lichtbruin roosterde. Zijn neuspunt sidderde, tersluiks ving hij een druppel vleesnat op zijn vingertop en likte, uiterlijk keurend en proevend maar inwendig genietend met iedere vezel van tong en verhemelte. De Vautour-Tombelles had nog de tijd meegemaakt, toen men verdachten insloot in een cel naast de keuken en hen daar liet hongeren tot ze bekenden. Hij had die methode zelfs liever toegepast dan de pijnbank, ze was hem niet alleen beschaafter, maar ook doeltreffender gebleken. Hij begreep nu de oorzaak.

'De konijnen dan, mijne heren,' doceerde de Abbé, 'eten bij voorkeur malse jonge spruiten. En wie verbouwt de kool en de wortelen? Dat doet de boerin, nietwaar? En welke vrouw verdraagt het om zich de groente voor de neus te zien wegknabbelen zodra ze uit haar keuken naar buiten kijkt? Als de adel zijn boeren had toegestaan om de konijnen van het erf weg te schieten, zouden de geneugten van het boerse huwelijk niet zijn vergald door humeurige echtgenoten en zou de revolutie zich hebben beperkt tot Parijs. Alle ontevredenheid begint in bed, mijne heren. Geloof me, ik weet bij ervaring...'

De Redemptorist fronste pijnlijk zijn voorhoofd, de anderen glimlachten.

‘Ongetwijfeld,’ zei Monsieur de Guynes beleefd.

De Abbé volgde met een ironisch glimlachje het wassend geurwolkje, dat opsteeg waar het nat van zijn lepel een schouderstuk begoot. ‘Als men dertig jaar discreet mijn ambt heeft uitgeoefend, weet men meer van deze dingen, dan dat men dagelijks met de duivel dreigt.’ De pater haalde meelijdend zijn schouders op en greep opnieuw naar zijn rozenkrans, de Abbé doceerde verder:

‘Het bed is een factor van betekenis, heren, ik neig zelfs tot de uitspraak dat het *de* factor van betekenis is in dit land. Er zal stellig een tijd komen dat men dit alles stelselmatig onderzoekt. Welk een verlies voor de wetenschap, dat men dan mijn aantekeningen niet meer zal vinden! Ze zijn tegelijk met mijn Petronius en mijn arme keukenbroeder in de vlammen gebleven. Maar hoe het zij, ik blijf bij mijn stelling, dat de konijnen ons schone Frankrijk te gronde hebben gericht. En dus zullen wij heden echter over hen zitten. Mijnheer de Vautour is de uwe ook gaar? Dan kunt u de presidentiële zetel innemen.’ Hij liet het bruine, met vlees omklede skeletje op een schotel glijden. Een licht handgeklap bevestigde de waardering der omzittenden.

Monsieur de Vautour slikte enige malen zijn overvloedig speeksel in en veroordeelde de konijnen na een haastig requisitoir om gevierendeeld te worden. Jean de Chasalles wikkelde de mooiste achterbout in het vel papier waarop hij zijn verdedigingsrede had willen schrijven, maar dat, sedert men de verdachten niet meer toestond te spreken, een overtollige druk in zijn linkerborstzak oefende. Toen greep ieder zwijgend naar zijn deel.

De rechter van instructie kwamen de tranen in de ogen en de Redemptorist sloeg ernstig een kruis. Maar even later sloeg hij snel een tweede. Bijna had hij gezondigd door lichtzinnigheid, — deze dag zou een vrijdag kunnen zijn. En tot ieders verwondering drukte hij het sappige rugstuk in de hand van het slaafje, dat, met de setter, geduldig wachtte op de botjes.

Sleutels rammelden, de deur sprong open. Met een kille schok verstijfden allen in hun houding van het ogenblik, alleen de Abbé verslikte zich in het stukje lever dat hij aandachtig fijnmaalde tussen zijn laatste tanden. Maar een tel later, toen zij de groep wachtenden zagen, die hun plaats kwamen innemen, hervonden zij houding en gebaar. 'U komt op het juiste moment, heren,' sprak de Vicomte, 'de tafel is gedekt.' En hij wees naar het ene, nog ongekorven konijn. Toen stond hij op, veegde met het overblijfsel van een kanten zakdoek langs zijn lippen en liep naar de deur. De anderen volgden, langzamer. Het slaafje glipte om de voeten van de cipier en drukte zich tegen het witgekouste been van de Guynes. Die klopte het bemoedigend op zijn kroeskop. 'Allez!' zei hij voor het laatst en wees de gang in. Maar het neger-tje dook weer onder zijn handpalm.

'Heren,' wendde hij zich tot de wachtende groep, 'ik beveel deze medemens in uw hoede. Bovendien,' vervolgde hij met een fijne glimlach, 'is hij zeer bruikbaar.' Een hand stak naar voren, het negertje had een nieuwe meester.

Maar in de hoek van de ontredde kamer, drukte de setter zijn neus tussen de voorpoten en begon gedempt te kermen.

De koningsweg

De moeder had de kinderen nu allen aangekleed om zich heen. De meisjes kregen de roodwollen kapertjes stijf om de oren getrokken. Jaantje en Chiel knoopten elkaar de bouffantes om, ze trokken strak en strakker.

‘Ik zal je wurgen,’ zei Chiel en gaf een ruk, maar moeder waarschuwde: ‘zachtjes!’ De vader lag nog te snurken in zijn kooi. Hij hoefde pas het laatst gewekt, hij ging niet mee naar de nachtmis. Maar hij zou wachtlopen voor alle schuiten. De moeder telde, ze telde altijd als ze met alle kinderen gelijk van boord ging. Rinus en Chiel en Jaan en Anton en Grada en Marietje en het kleine Freja op haar arm. Alle zeven.

Ze keek naar de lamp en de kachel. Toen tikte ze de slapende man op de arm. ‘Allo Marinus.’ Hij gorgelde en bleef slapen. ‘Allo Marinus, ik moet nu weg.’ Hij sliep nog. Daar galmde een klok, meer klokken, alle klokken. ‘We komen te laat!’ gilde Marietje. De moeder schudde de man aan de schouder. ‘In de Kerstnacht luidt het langer, dom dingske.’ Ze schudde harder. Het gromde achter in zijn keel en toen kwam hij wakker overeind. ‘Ik ga Marinus.’ Hij knikte. ‘Kleed je aan, het luidt.’ Ze raapte haar rok bijeen en klom het kajuitstrapje op, de kinderen volgden in een sleep. ‘Voorzichtig bij de plank, Marietje!’ De keeshond stond toe te zien tot ze allen goed op de wal waren, toen schudde hij zijn pluimstaart en liep achteraan. In de blauwgroene hemel fonkelden sterren en een blinkende maan. De rivier gleed duister, men wist niet vanwaar en waarheen. De moeder legde de wollen doek over het kopje van de zuigeling.

Op alle aken en tjalken, de hele vloot, brandden lichtjes; overal trokken de troepen van vaders en moeders en kinderen weg. De mannen klommen vooruit tegen de dijk, langzaam, ze zetten hun voeten alsof ze klompen droegen maar het waren schoenen. Knobbelige voeten in schoenen, ze liepen er onwennig van; een schipper loopt op toffels. De vrouwen schoven voort, de lange rokken op de hielen, en een kind aan iedere kant met een handje aan de mantel. Boven aan de ka vonden de mannen elkaar en zij gingen voorop, de handen op de rug, zoals ze liepen over de schippersbeurzen, schippers die lopen en wachten. Ze liepen op tegen de hoge wal, ginds lag de kerk. Achter hen aan gingen de vrouwen en daarachter rommelde een kudde kinderen die joelde; bijwijlen draaide een moeder zich om en riep schel een naam. Maar ze glimlachte zelf om het hoge gedaver en gelach achter haar rug.

‘Nu stil,’ zei de moeder, ‘hoor de klokken.’ En ja, van overal galmden ze, hoog over de huizen. De kinderen knepen elkaar in de arm, de kerk was zo uit de hemel op het plein gevallen. De ramen straalden als een pinksterwei vol boterbloemen en alles van licht. Twee jongens liepen op een drafje om de kerk, de rode en blauwe mantels der heiligen glansden, een witte duif hing te vliegen en de rozet boven de deuren was een gouden zon.

‘Allé liggen Kees.’ En ze stapten binnen.

De moeder schoof al in een lage bank, niet naar voren, maar het hoogaltaar konden ze zien, op de tenen. Och, ze moesten ervan zuchten: het bestond, maar hoe kon het bestaan? In het roefje, in de kajuit, stoten de kindergen vlakbij tegen elk ding en in de verre lage weiden die voorbijtrekken, vinden ze niets dat stilstaat en blijft.

Maar het hoogaltaar is niet te ver en toch hoog en licht, het staat stil en men kan het bekijken tot de ogen verzaagd zijn en men alles blijft zien, ook als de ogen dicht willen. – God woont er in dat gouden huisje, zegt de moeder, als ze stil zijn, zullen ze het straks zelf zien. ‘Woont God in de kerk?’ – ‘Natuurlijk, wie anders is zo rijk, dat hij er wonen kan?’ De vergulde kronen dragen op iedere punt een lichtje, alle kandelaars schijnen, de witte palen, die kaarsen zijn, branden met een stille gouden vlam. Aan de boeg hangt een kleine olielantaarn, een schipper kan niet in de kerk wonen. Het kleine Marietje is al in slaap gezakt tegen haar moeders arm.

Andere mensen schuiven naast hen aan, de warme kerk loopt vol. Het koor zingt: Vrede op aarde; de vaders horen het en een enkele denkt aan Spanje, aan China, een enkele maar, want de krant is duur. Dan: de Herdertjes, en de vaders glimlachen; ja, een schipper en een herder, ze kijken in de verte. De jongens zitten bij de mannen, hun duffeltjes gedrukt tussen de donkere duffels. Als ze groot zijn, zullen ze zorgen, dat ze iedere Kerstmis aanleggen in de stad met de kathedraal.

Weten de priesters en de koorzangers en de mooie misdienaartjes wel hoe hoogwaardig ze zijn, nu ze worden weerkaatst in die ziende, luisterende schipperskinderen? Misschien. De handen van de officiant bewegen zich plechtig, hij heeft zijn handen gewassen in de zomerse Melkweg eer hij de hostie mocht heffen en tonen; de misdienaartjes zwaaien lichte schapewolkjes uit hun wierookvaten, in de lente hangen die weer boven de rivier. De zangers en het orgel staan altijd al halverwege de hemel, maar de hemel staat open vannacht, er waait muziek uit. Op het altaar heeft de pastoor zijn gouden

misgewaad geleend van Sint Pieter, wie anders draagt zulk een mantel? De stadskinderen moeten iedere morgen naar de kerk, het is een koud stenen paleis, waar altijd hetzelfde gebeurt. De schipperskinderen gaan maar een enkele keer naar een huis van God; daar straalt alles van licht, omdat aan Hem de grote hemel hoort waarin zelfs de zon kan ondergaan.

Maar de jongen Rinus kan de priester niet zien. Hij denkt, ik ben bijziend; maar het is niet zo, hij is halfblind. Hij weet het niet en de moeder weet het niet; de moeder weet alleen, dat hij de bruggeseinen niet ziet als ze hem het roer laat houden, en hij verwondert zich dat het hoogaltaar dit jaar een wazige verte blijft, waaruit een stem spreekt. Maar aan zijn linkerhand staat een klein altaar, dat kan hij zien. Moeder van Altijddurende Bijstand bid voor ons. En zij glimlacht; een brede rij lichtjes schijnt op haar voeten, korte en lange kaarsjes, alle verschillend. Het licht is rossig en zacht, zijn ogen hebben het liever en hij staart in de gulden ogen van de Moedergods, zover kan hij zien. Het zijn moederogen, die kent hij. De gouden hartvlammetjes op de kaarsen knikken naar omhoog, ze waaieren en stijgen; tussen de ogen en de vlammetjes trillen orgeltonen. En onderwijl hij kijkt, staat boven iedere vlam een gloeiend hart, een mensenhart. Het bidprentje onder zijn kussen heeft ook zo'n rood, vurig mensenhart, nu staat er een te kloppen boven ieder vlammetje. En om ieder hart hangt een prentje, een kind dat schreit, een heer die schrijft achter een tafel, een vrouw en een man samen in een bos. Hij heeft dit nog nooit gezien, maar het betekent iets, dat weet hij zeker, wat kan het wezen? Zijn het de mensenharten die de kaarsen hebben aangestoken? In de kerk kan alles. De vlammetjes spiegelen in

zijn ogen, het is allemaal heerlijk dichtbij, van binnen dichtbij, een hand vat een kaars en ontsteekt die aan een andere; wie behoorde de hand? Iemand. Moeder van Altijddurende Bijstand bid voor ons opdat we helder zien.

Zijn broertje stompt hem in de rug. Hij vergat te knielen toen iedereen knielde. Het hoogaltaar is nog dezelfde schitterende vlek. Te ver.

Beneden aan de kade gaat de schipper op zijn stroeve benen. Voorbij de Jonge Alida, voorbij de tjalk van Vorst, de aak van de Maatschappij, zijn eigen schuit de 'Vertrouwen'. Dan keert hij om en loopt terug langs zijn eigen schuit, de aak van de Maatschappij, de tjalk van Vorst, de Jonge Alida, de houten loods van de sleepdienst. Als hij bij de hoek van de loods naar boven kijkt, ziet hij het roodverlichte raam van de Moffin hoog boven zich op de kade. Hij rukt zijn rug om en loopt terug langs de schuiten. Achter en naar het midden, waar ze vier aan vier gemeerd zijn aan elkander, liggen nog mensen te slapen. Protestanten. En mensen zoals hij zelf, mensen die niet naar de kerk gaan. De vrouw had het kleine Freja niet willen thuislaten, eenmaal in het jaar moet Gods zegen gaan over een kind. Hij schurkt zich in zijn duffel. Nog een uur eer ze terugzijn. In jaren heeft hij geen kerk van binnen gezien, zijn handen willen niet meer in elkaar.

Boven aan de kade slaat een huisdeur. Korte stapjes trippelen op de keien. Hij snuift en kijkt omhoog. Vrouwen. Goddome. Hij zet zijn hakken tegen de steiger en beent verder, vier schuiten, vijf schuiten, de Jonge Alida, de loods van de sleepdienst.

Bij de loods staat de Moffin. 'Ho schipper. Jezis ben jij

het?’ – ‘Ja, ik ben het.’ – ‘Ga mee naar boven.’ – ‘Ik loop wacht.’ – ‘Er is hier nogal wat te halen!’ – ‘Ik heb het beloofd.’ – ‘Ik heb geen mens vanavond, alles naar de kerk, je kan blijven.’ –

Ze heeft haar handen onder zijn oksels gestoken en fluistert aan zijn oor. De schipper zet zijn kaken op elkaar, twee lange groeven staan onder zijn wangen, maar hij duwt haar niet van zich af. Vrouwen. Goddome. Zijn nek staat strak.

Onder de schuiten leeft de rivier. Kabbelende waterge-luiden lopen langs de scheepsboorden, de rivier is diep, breed; overal loopt het water als een koningsweg door de wereld. Wat is, daarbij vergeleken, de dode gladde autoweg bovenop de kade. Hij heeft zijn duimen in haar nek gedrukt. – ‘Mee met jou? Bij mij kan je komen, hier, achter de loads.’ – ‘Vooruit maar,’ zegt ze en trillert dan plotseling een dom schoolwijsje. ‘Kuckuck, Kuckkuck ruft es im Wald.’ De rare toontjes schieten omhoog en vallen daar ergens neer onder een straatlantaarn. ‘Hou je bek!’ zegt de schipper en duwt de heupen van de Moffin voor zich uit in het duister. Boven, aan de kade toetert de claxon van een stilstaande auto.

De volgende morgen pakt de moeder uit. Buiten hangt de grauwe lucht vol ongevallen sneeuw, de kajuits-raampjes zijn grijze vierkanten, uit de petrolielamp zakt een zuinig lichtringetje. Twee worsten, een baaltje erwten, een half pond koffie, een zakje suiker en een prent. De moeder knikt naar haar tafelvol.

De prent is voor Rinus, maar het Freja mag hem het eerst zien. Rood en blauw en groen en goud, Maria met het Kind. ‘Pas op,’ zegt de moeder, ‘ze zal het vernielen. Prik het naast het crucifix, dan zien we er allemaal

wat van.' – 'Neen,' zegt de man. 'Hangt er nog niet genoeg van die rommel? Doe weg.' Het is een goedkope prent, de Moedergods heeft de korte rechte neus van de moffin.

De schipper klopte zijn pijp af en stond op, de vrouw luisterde. Er ging gerucht over de schuiten. Stemmen riepen over en weer, mansvoeten sprongen over de dekken, hol van de ene schuit op de andere.

Op de kade stond politie. En een marechaussee. De Rotterdammer van de Maatschappij liep erbij te schreeuwen met zware gebaren, zijn grijze herenhoed hing hem achter op zijn rode kop. De schipper stootte de kajuitsdeur los.

'Alla Marinus. Gaat erbij. Ze moeten jou ook hebben. Op het bureau.'

De schipper trok zijn hoofd terug. Moesten ze hem hebben? Waarvoor? Ze konden hem krijgen. Hij wist nergens van.

Hij trok zijn schoenen aan en zette zijn zwarte pet op. De Rotterdammer droeg een hoed. Hij voer voor de Maatschappij, hij was niet meer dan een knecht van de Heren, maar een hoed moest het wezen, zo zijn de stads-lui. 'Ik ga naar de wal,' zei hij tegen de vrouw. 'Kom je thuis eten?' – 'Ja, waarom zou ik niet?'

De Rotterdammer vloekt en slaat met zijn vuist op de tafel, maar praten doet hij gedempt en kijkt onderwijl naar de kierende deuren. Een tas met deviezen is zoek, waarom niet? Hier kan hij het zeggen. Hijzelf heeft geen scha, het was maar kapitaal van een jood, maar hij wil ginds zijn goede naam houden, er zit winst aan.

De politie haalt de schouders op. Maar in dit land mag geen tas met geld wegraken. Waar was dan het geld? 'Tussen het beschot van de kajuit.' Niemand wist het

dan hijzelf en de man die hem zag opbergen. 'Dan moet je mannetje uit Duitsland komen getuigen.'

De schipper staat erbij en luistert. Nu moet hij antwoorden. Ja. Hij heeft wachtgelopen, het was de afspraak. Verleden jaar was de Geertruida gezonken en niemand die het zag, waarom kan onder de ka geen diender patroeljeren? 'Met jouw praatjes hebben we niets te maken, heb jij wachtgelopen?' – 'Ja. – Anderhalf uur lang. En niets gezien.' – Het staat al opgeschreven.

Het oliestel ruikt door de erwtensoep heen. De kinderen kluiven aan de worstvelletjes, de schipper spuwt ze uit. 'Je had het niet mogen aanpakken, we zijn niet arm genoeg.' De vrouw zucht. 'Moet het dan nog minder?' 'Ja,' zegt de man, 'het zal nog minder worden.'

Hij weet het. Het is zijn bloed. Hij heeft al eens een vent gestoken. Hij verzuimt de vrachten als een vrouw lonkt. Nu heeft hij valse getuigenis gegeven. Zo zal het verdergaan. Hij is eerst zesendertig, er zal nog veel met hem moeten gebeuren. En bidden kan hij niet, zijn handen willen niet in elkaar, zijn knieën buigen niet. Het is een vloek misschien, hij heeft het nooit recht gekund. Hij heeft altijd het andere moeten doen, – dat waarvoor men waarschuwt.

In de late wintermiddag drijft een tjalk langsij de laatste schuit. De spelende schipperskinderen op de wal hebben het gezien, ze roepen: Age is gekomen! en stuiven uiteen naar hun schuiten. In de roefjes en kajuiten wordt alles helderder. Age is gekomen.

Zijn kajuit is geel, de boorden machtig blauw, het zeil is een bruinrode bolle vlerk. Age laat zijn zeil neer en bindt het op. Later zien de kinderen de rook uit het schoorsteentje stijgen. Ze kijken. Alles wat Age doet, is

waard dat men ernaar kijkt. Nu staat Age dus daar binnen te koken.

Age vaart heel alleen zonder vrouw of knecht. In zijn kajuit staan maar twee stoelen; wie bij hem wil komen moet alleen zijn. De moeders mogen een kind meebrengen, maar als het ouder wordt, beleest Age het alleen.

Al de schuiten wisten nu, dat Age was gekomen. Schipper Hoekstra fronste de wenkbrauwen boven zijn bijbel, het is zondig om te varen op de dag des Heren; maar zijn vrouw zocht al naar de laatste brief van haar zuster, die met kanker lag, – als Age de kanker al niet kon genezen, hij kon de pijnen doen verminderen. En overal, op alle schuiten, glom de hoop. De oude grootvader op de Gijsbertus Johannes riep, ze moesten Age halen. Hij was bediend, dat is waar, hij kwam niet meer omhoog, hij poepte bloed. Maar Age kon hem belezen voor een rustig doodsuur, dat was zeker. Age nam de tijd voor een mens, men voelde: het doet goed.

De moeder zei tegen Rinus: 'Je moest eens naar Age gaan en hem zeggen van je ogen.' En ze streek over zijn vlasse jongenskuif. 'Ik heb nu geen geld voor een dokter, maar Age weet of het lonen zou.' – 'Ja,' zei de jongen, 'morgen ga ik, want ik kon het hoogaltaar niet meer zien. Maar mooi is het toch in de kerk.'

'Ga naar Age,' raadde de schipper de Rotterdammer, 'hij weet verloren zaken te vinden.' De Rotterdammer grijnsde hem spottend aan onder zijn pet. 'Goed voor schip-pertjes zoals jullie. Ik hou me maar aan de recherche.' 'Dat doe je dan,' zei de schipper en draaide zich om op zijn hiel.

Die avond stonden ze nog laat aan de kant. Als de een terugkwam van Age, ging de ander. Ze wachtten zwijgend, een schipper weet wat wachten is, ook de vrou-

wen. Enkelen kregen kruiden, maar ze hielden ze in de zak; men sprak niet over dat wat gebeurde in de kajuit van Age.

Later stond een hoge zilveren maan met een stoet van sterren recht boven de vloot en het vlietende water. Beneden waren alle lichten gedoofd, de vloot sliep. Alleen de pijpekop van de schipper glom ergens donkerrood op de wal bij zijn loopplank. Hij wachtte. Als Age gemeerd lag, gebeurden soms vreemde dingen; hij voelde zich hopen.

Maar er gebeurde niets. Hij klopte zijn pijp af tegen zijn zool. Boven aan de ka floot de Moffin zachtjes uit haar raam. Hij dook de kajuit in en schoof naast de vrouw, die sliep. Zijn handen waren vuisten.

Rinus is de tweede Kerstdag bij Age gegaan, hij brengt niets mee terug. — ‘Ga naar de ogendokter,’ heeft Age gezegd. ‘Maar het is ook niet zeker dat die helpt.’ De moeder voelt haar hart geknepen; het is Rinus, de oudste ‘Ga naar Age en hoor hoe het staat,’ zegt ze tegen de man.

De schipper veegt zijn voeten op de mat, buiten de kajuitsdeur van Age, het is zindelijk daarbinnen. Een man alleen houdt de boel reiner dan een vrouw. De kajuitswanden zijn bruingeboend grenen, er hangen portretjes van een vader en een moeder, dat is alles. Geen spiegel, geen prenten. Twee rieten stoelen en een zeildoektafel, een pijpenrek. En een kist voor de kleren, waarop nog een kind zitten kan.

In een hoek ligt de foxterrier. Een terrier is geen schippershond, maar Age duldt geen ratten in zijn schuit. En midden in de kajuit staat Age. Hoog, pezig, grijs, stil.

‘Daar zijt ge,’ zegt Age. ‘Waarom nu pas?’

‘Het is voor de jongen,’ zegt de schipper afwerend.

‘De jongen wordt blind,’ zegt Age, ‘maar vertel het niet aan de moeder. Stuur hem naar de ogendokter, misschien rekt die het nog.’

‘Dat jong,’ zegt de vader en er gaat verdriet van zijn hoofd naar zijn hart. Het is hartsverdriet, maar het kan gedragen worden, er is niets aan te verhelpen, een mens is maar een mens. Blind te zitten in het donker! Zijn ogen knippen.

‘En toch ziet hij meer dan jullie,’ zegt Age. ‘Hij heeft het tweede gezicht, ik weet het. Maar zwijg erover, het is komende.

De vader fronste het voorhoofd. Onder het schippersvolk zijn er meer die zien met het tweede gezicht, ze zien lijkstoeten, al jaren vooraf. ‘Het is een ongeluk, geen geluk Age. Men ziet alleen de ellenden.’

‘Men ziet ook de remedies,’ zegt Age, ‘maar men moet leren ze te zien, ik zie ze. Rinus moet ge bij de paters geven, misschien zal hij de heiligen zien en de mensen kunnen helpen. Hij zag vreemde dingen in de kerk, maar hij vertelde het niet thuis, zo zijn kinderen.’

‘Ik ga dan maar,’ zei de schipper en bleef zitten.

Age knikte. ‘Vertel me nu het uwe.’

‘Er is niets.’

‘Ik zie schuld in je, man.’

‘Wij zijn allen schuldig.’

‘Geen praatjes,’ zegt Age streng. ‘Er is schuld in jou, wat gaan de anderen je aan? Ga biechten, je loopt krom van de schuld.’

Age is niet rooms. Maar een protestant is hij ook niet. Schipper Hoekstra zegt, hij is een vrijgeest; wat mag dat wezen? De schipper zwijgt, Age moet meer zeggen eer

hij antwoorden kan.

‘Geloof je dat God bestaat?’

‘Ja,’ zegt de schipper. ‘Maar weten doe ik het niet. En biechten is goed voor vrouwen en kinderen.’ Hij is al opgestaan.

‘Ik heb je gewaarschuwd,’ zegt Age. ‘Ga biechten, man, je bent rooms geboren, het is je weg. Over een dag of wat kom ik weer langsvaren, dan spreek ik je nog.’

‘Morgenochtend vaar ik weg naar het noorden.’

Age zegt niets meer. Zijn ogen gaan toe.

Nu is het Kerstmis geweest. Alle schuiten zijn weggevaaren. Alleen de Vertrouwen en de aak van de Maatschappij liggen nog aan de wal. Ze moeten blijven liggen voor de recherche.

‘Laat hem liggen blijven,’ zegt de Rotterdammer, ‘hij heeft het toegelaten. In de Kerstnacht.’ De schipper ziet op de rivier, de stroom gaat snel, zijn hart bonkt sneller. Zijn hand grijpt al in de broekzak naar het mes.

‘Geen flauwe kul,’ zegt de bleke rechercheur, ‘geen mot maken, liggen blijven; zo gauw het kan, horen ze jullie onder ede, dan kan je wegvaren. Laat je mannetje uit Duitsland komen, het hoeft niet ambtelijk te wezen.’

De Rotterdammer en de schipper lopen langs elkaar heen, het gaat erom wiens schouder het eerst de ander raken zal. De schipper kijkt strak in de pupillen van de Rotterdammer, zijn hand duikt weer in de zak. En de Rotterdammer stapt haastig binnenboord. Geen gaten in zijn huid! De schipper heeft er zelfs geen glimlach voor.

Boven aan de ka, in het bierhuis, zitten nu al twee dagen de Rotterdammer en zijn knecht. Ze biljarten en drinken bier. Ja, hij heeft nog centen, de smokkel was

niet van hem en de Maatschappij betaalt loon. Als ze niet biljarten of drinken, vertreden ze zich op de stoep en roepen naar het raam van de Moffin. De Rotterdammer kent haar van vroeger, hij blijft soms boven, urenlang.

Beneden aan het water sjuwt de schipper langs het leempad. Een half uur stroomaf tot de steenbakkerij en weer terug. Dan stroomop tot de andere steenbakkerij. Door de motregen. Het water klotst op de kribben. Hij heeft een lading kleiers in, ze moesten al gelost wezen, het zal schadegeld kosten. Zijn pijp hangt koud in zijn mondhoek, hij heeft geen tabakcenten meer, alleen nog een pruim. Die steekt hij achter de kiezen.

Als hij opklimt naar de ka, stapt de Moffin naast de Rotterdammer naar de deur van het bierhuis. Hij staat er al bij. 'Zeg het nog eris! Wat heb ik toegelaten in de Kerstnacht, vuilak?' En hij spuwt de ander een straal op zijn schoenen. 'Kalm nou,' zegt de Rotterdammer, 'er is een dame bij,' en schiet het bierhuis in.

Zo. Laf is hij dus ook nog. Er is vuiligheid aan die zaak. Hij fluit de kees. Hij houdt anders niet van een hond op zijn hielen, maar wat doet een mens die zich loopt te vervelen? Hij zoekt aanspraak.

Dan gaat hij het stadje in met de kees.

De torens van de kathedraal steken grijs omhoog in de watergrauwe lucht. Beneden is het kerkportaal modderbruin. Daar hangen de papieren. Biechthoren: 'Heden niet.'

Zo. Dat is dat. Het gaat niet eens.

Maar hij duwt toch de zijdeur open naar de donkere kerk. Hij kan evengoed hier zitten als buiten lopen. Een werkster dweilt en schuift stoelen. Een loodgieter legt een leiding en slaat op een gasslang. En nog zitten er

mensen te bidden. Door de ramen valt het namiddaglicht grauwer en grauwer, de reeks kaarsjes aan het Maria-altaar gaan rossiger glanzen. Jaja, daar zit hij nu in de kerk. Wat wil Age toch?

Dan draagt de meid haar emmers weg en de loodgieter legt zijn gereedschap bij elkaar. Het electrisch licht gaat op, er schuiven ook meer mensen binnen. Vale vrouwtjes, kinderen, oude mannen. Het hoogaltaar is nog donker. Maar een koorknaap steekt zuinig om-en-om een paar kaarsen aan en dan staat ook de kapelaan op het altaar.

Achter in de kerk zit de schipper het te bezien. De gebogen ruggen en de handen die de rozekrans schuiven. Hij hoort een eentonig geluid van mompelende stemmen, die zich aanhaasten achter de galm van de kapelaan. — Bid voor ons, bid voor ons, bid voor ons. — Hij staat op en steekt zonder erg zijn vingers in het wijwater; buiten veegt hij ze droog aan de vacht van de kees, die geduldig op zijn achterwerk zat te wachten.

Dan zet hij zijn kraag op tegen de regen en denkt: Nu ga ik dus geen kerk meer binnen.

Die middag is de moeder naar de ogendokter geweest met Rinus. Ze stond op de mat en zei daar al tegen de meid: 'Ik heb geen geld. Maar het is mijn oudste.' Er zijn nog goede mensen, de ogendokter is naar voren gekomen.

Nu moet Rinus dus naar een gesticht. Het kan nog beteren, zei de dokter. Maar in het gesticht leren ze vast wat nodig zou kunnen zijn. Toen begreep ze wel dat het mis was, zo'n dokter kan niet meer zeggen.

Mijn Rinus! Ze heeft hem een reep gekocht en is teruggelopen naar de schuit, het Freja moest op tijd drin-

ken hebben.

Nu zit de moeder met het Freja aan de borst. Een zuigeling is het schoonste in de wereld. Het zachte kopje past warm in het holletje van de arm. En dat kloppen van het keeltje en het vochtige zuigende mondje! En de rust! Dat is het. De rust. De grote kinderen brengen en tonen, de moeder zit en glimlacht en knikt. Het Freja zuigt; de olielamp schijnt over de tafel, waar de kinderen een stuk krant kleuren en knippen. Rinus en Jaan wassen af in de kombuis.

‘Zo, nu de andere,’ en ze verlegt het Freja. ‘Chinezen zijn geel en Japanners ook, waar Moeder? Maar het bloed is gewoon rood.’ Ze kleuren verder met de tong tussen de tandjes. Ja, denkt de moeder, Rinus moet weg en de kleiers komen niet meer op tijd, maar het kon altijd nog erger. Ze weet al jaren, dat er altijd nog erger is, dan dat wat gebeurt. Hoe zou een mens anders dankbaar blijven?

De man loopt langs de kade. Er is daar een droge plek onder het scherm van het stalletje met de patates frites, de bokking, de mosselen. Hij blijft staan en snuift; gerookte bokking is hartig. Hij steekt zijn hand in de zak, er zit nog een dubbeltje in de punt van zijn beurs, waarachtig. Dan hoeft het ook geen bokking te wezen, hij stapt verder naar het bierhuis. Als hij er aankomt, houdt een vrachtwagen toeterend stil. Een moffenwagen. Zo. Binnen zit de Rotterdammer met de Moffin, de schipper zet zich in een andere hoek. Buiten toetert de vrachtwagen. ‘Bier!’ Maar die twee daar zijn opgestaan. ‘Wat donder,’ – hij zet zijn vuisten onder het hoofd, – er is iets met die claxon en de Moffin, er is wat; goddome wat is het?’ – Als de Rotterdammer aan de deur schichtig zijn kant opkijkt, weet hij wat het is. Nu weet hij het.

Aha, maar nu weet hij het! De vuilak! De bunzing! Zijn vuist valt op tafel. De kellner met het bier loopt hij opzij. Ja, maar nu zal hij ook op het bureau!

Buiten start de auto met de twee mannen in de cabine, de Moffin ziet de schipper en kijkt dan langs hem heen. Jou loeder! wacht maar, jij komt ook aan de beurt.' Het politiebureau staat ginds aan de markt, hoogstens vijf minuten hebben ze op hem voor.

Hoogstens vijf minuten. Meer, veel meer. Hij kan maar niet zo op het bureau. 'Ja. Anderhalf uur wachtgelopen. En niets gezien.' Het staat beschreven.

Zijn voeten gaan al langzamer. Maar zijn hersens denken: wat zou het? Dan zal hij herroepen. Het is de schuld van de Moffin, een man is maar een man, de vrouw heeft de schuld. Ja, die claxon heeft hij gehoord, en Kuckuck riep de vrouw. Hij heeft dus geen wachtgelopen en de mof heeft de poet weggehaald, dat is zeker. Oho, maar de Rotterdammer heeft portie, dat kan je geloven. Hij zal het ze wel vertellen, daar op het bureau. Ja, zo'n schippertje! Daarvoor moest hij goddome twee dagen blijven liggen!

Zijn gedachten gaan snel doch zijn voeten drementen nog maar. Hij zou wel willen herroepen, jezus, ja, hij zou gaarne willen herroepen. Maar hoe moet hij de schippers, die hem in de Kerstnacht het toezicht lieten op hun schuiten, dan nog onder de ogen komen. Ze zeiden: jij bent een vent met knuisten, blijf jij bij de boel. Als hij naar waarheid getuigt, gaat zijn schande over alle vaarten en rivieren. Een vent met knuisten, die zich laat wegglokken door een snol... Het gaat niet.

Hij heeft zich alweer omgedraaid naar de waterkant. Welja, laten die schoeljes maar doen. Laten ze zuipen voor de centen, laten ze erin stikken. Wat heeft hij met

de rotzooi van doen. Zodra hij heeft getuigd, gooit hij los. Midden op het water, achter de sleep, daar hoort hij. En stroomaf nog mooier, los, op zijn eigen zeil met het water mee!

Hij kijkt strak voor zich uit, hij kan geen stenen huizen, geen winkels, geen reclames en burgers meer voor ogen zien. Rechttoe loopt hij de wal af en zijn schuit op. De mensen zijn een vuil zoodje, met elkander. God-dome, wat een smerig zoodje. Ja. En hijzelf erbij.

Des avonds staat hij op het voorschip en knauwt aan de koude pijp. Daarnaast morrelt de knecht van de aak aan zijn touwen. Achter de knecht duikt de Rotterdammer uit het duister. 'Steek eres op, vader, hier zijn sigaretten. Ik moet met je praten, kom op de wal.'

De sigaretten duwt hij terug in de hand die het pakje reikt, maar aan wal stappen doet hij. De kees staat er dadelijk achter.

Ze lopen op. 'Niet hier. Ga mee naar boven bij de mokkel, daar zitten we warm.'

'Ik blijf hier bij het water; zeg op wat je hebt.'

De Rotterdammer loopt een steiger op en kijkt rond.

'Je hebt wat door,' zegt hij. 'Morgen getuigen we onder ede. Als je blijft zeggen wat je hebt gezegd, ligt er een rooie rug voor je klaar.'

'En anders?' vraagt de schipper.

'En anders vinden ze je binnenkort afgetuigd liggen.'

De schipper heeft heeft zijn ogen dichtgeknepen.

'Zo,' zegt hij, 'dat weet ik dan. Ga vooruit schoelje, ik vertrouw je niet achter mijn rug.'

Die nacht schuift hij niet in het bed, een man kan niet denken naast een warme vrouw. Hij staat op zijn dek in de luwte van de kajuit; zijn armen liggen achter zijn nek, hij kijkt op de donkere rivier. De stroom schuurt

langs de kribben, zo schuurt hij dag en nacht, altijd. Sedert de wereld ging draaien, stromen de rivieren door het land naar de zee en de zon zuigt de wolken op uit de golven en ze vallen neer in regen en worden weer rivieren; zo is de eeuwigheid.

‘Gij zult geen valse getuigenis spreken!’ Het is goed dat er geboden zijn voor de mensen, een mens is klein. De grootste aak is nog klein op de rivier, wat is dan een mens in de eeuwigheid? Morgen zal hij de waarheid getuigen.

Ja, dat zal hij, – als hij nog durft, tussen de huizen en de mensen. Hier op de rivier kan men durven, hier is geen angst. Het water stroomt zonder angst omdat het stromen moet, het kan niet anders. Het zou goed zijn als een mens ook niet anders kon, dan wist hij niet van angst. Als hij morgen angst heeft voor de schippers, of voor de Rotterdammer, zal hij valse getuigenis geven.

Moet hij nu bidden dat God zal helpen? Hij maakt zijn handen los uit zijn nek. Neen. Het wil niet. Zijn handen willen niet. Een kind laat zich helpen, een man helpt zichzelf.

De schipper staat ingespannen te denken. Op de vlietende gang der rivier varen zijn gedachten mee. Altijd weer komen nieuwe in zicht en drijven voorbij op het donkere water. De maan gaat onder in een rode mist. En een roerdomp schreeuwt. De nacht is moeilijk.

Met de morgen, als de vrouw al opzit met het kind aan de borst, kruipt de schipper te kooi. En hij stort in slaap als een bonk.

Om twaalf uur luidt het Angelus over de kade, de zon staat wit in de winterlucht, de meeuwen vliegen, een sleepboot puft. ‘Ha!’ roepen de kinderen, en wijzen en dansen op het dek, ‘Age is gekomen Age is gekomen!’

Een tjalk maakt zich los van de sleep, hij drijft af naar de oever, dan glijdt hij langs de Vertrouwen en ligt aan wal.

Beneden wrijft de schipper zijn vuisten in de ogen die nog strak staan van de nacht. Is Age gekomen. Wel, wel. Hij laat zich zakken uit de kooi en trekt de zondagse bullen om, die de vrouw heeft klaargelegd. Scheercenten zijn er niet. Dan maar ongeschoren naar het gerecht. Om twee uur wordt hij gehoord. Een kind ploft van het trapje en staat in de kajuit. Vader moet bij Age komen.

Mooi zo. Vader moet. 'Geef me een boterham meer,' zegt hij en sopt zijn korst in de koffiekom. 'Ik kom misschien laat terug.' En omdat de vrouw bleek is en moe en omdat Rinus weg moet, zegt hij voor de deur: 'Nou ajuus moeder.' En wacht nog tot ze glimlacht.

Dan stapt hij over naar de schuit van Age.

De mannen zitten tegenover elkaar aan de tafel en smoken. Het kajuitsraam staat los, een man alleen vat geen kou.

'Je bent niet wezen biechten,' zegt Age. 'Je luistert niet naar raad.' – 'Ik weet zelf wat ik doe.' Het is een leugen, dat hoort hij. Wist hij wat hij deed, toen hij de Moffin naging in het donker?

'Ik zie je gedachten,' zegt Age. 'Gedachten zijn dingen, maar niet iedereen ziet ze. Je hebt een zware nacht achter de rug en een zware dag voor je. Waarom kan je niet bidden?'

'Ik bedel niet bij de mensen en niet bij God.'

Age rookt en kijkt naar de schipper en dan over de schipper heen naar iets dat er is of niet is. Als hij de schipper in de ogen ziet, gaan de zijne open en glanzen als een waterrimpel waarin zonlicht kaatst. Maar

als hij ze richt op dat wat de schipper niet zien kan, krimpt het licht en wijkt. Zoals een vuurtoren: het hoge licht is er altijd, maar de spiegel richt het.

‘Nu heb ik je gezien,’ zegt Age na een poos. ‘Ik ben mis geweest; mijn raad paste niet voor jou. Nu zie ik je beter. Jij bent dus ook zo’n vrijbouter. Er zijn er niet veel. Het is een moeilijk lot.’

‘Dat is het. Mijn handen zijn hard, ze laten zich niet vouwen. Vrouwen hebben het beter.’

‘Er is ook een godsdienst voor mannen,’ zegt Age.

‘Maar die kan men elkander niet leren. Ieder staat alleen voor God.’

‘Zo is het, Age.’

‘Als je had kunnen biechten, was je er lichter af geweest. Dan had de pastoor gezegd: Absolvo te. Doe je penitentie en ga vertellen wat je weet.’

Age trekt langs aan zijn pijp, dan spreekt hij verder: ‘het is een vuile zaak, ik kan er iets van zien. Maar het is niet jouw zaak. Je had kunnen zeggen: alla dan, ik heb geen wacht gelopen, ik weet van niets. Er was een vrouw. Dat was voldoende geweest, je lag nu al te lossen. Zo licht heb je het als je je laat leiden door de pastoors. Ze kennen het vaarwater, ze hebben al voor eeuwen de bakens uitgezet. Maar jij bent hoogmoedig, je neemt geen leiding aan.’

‘Zo is het eenmaal. Ik wil in mijn eigen vaarwater varen.’

‘Al het water hoort aan God, de mens mag het bevaren. Als hij de leiding versmaadt, vaart hij op eigen risico, dat is dan zijn hoogmoed. Er zijn er meer zoals jij, het is een zwaar lot, de kerk zijn niet gemaakt voor jullie.’

‘Ik koers dan maar op mijn hoogmoed,’ zegt de schipper en staat op.

Age knikt. 'Dat doe je,' zegt hij. 'Maar hoogmoed is hol, hoogmoed geeft schaamte voor de mensen; je moet alleen maar moedig wezen. Als een man iet moedig is, spuwt God hem uit.'

'Ja,' zegt de schipper, 'dat laat zich horen.'

'Een man kan zeggen: ik ben maar een mens en ik leef maar eenmaal. Goed, als hij zo wil leven, zijn de gevolgen voor hem. God steekt geen pink naar hem uit, voor zulken heeft hij de kerken gegeven. Maar een man zoals jij, zo'n trotse, die heeft hij de moed gegeven.'

'Ja,' zegt de schipper, 'laf mag ik niet wezen. Dan zal ik dus aanstonds de waarheid getuigen. Je wordt bedankt, Age. Nu ga ik maar naar het gerecht.'

De moeder had het wiegekind diep ingemoffeld in het mandje. 'Let erop Doortje. En brei de kous af.' Ze stond aan de plank en trok Age aan zijn jasmouw toen hij langskwam. 'Ga je met hem naar het gerecht?' En ze wees met haar kin opwaarts naar de kade. 'Ja,' zei Age. 'Ik heb er zorg om. Hij heeft een harde kop, hij zegt wat hij denkt. En hij kan ook niet bidden.'

'Hij gaat wel weer bidden. Later.'

'In de kerk, Age?'

'Overal, moeder.'

Ze liet Age gaan. Toen ze de stappen der mannen niet meer hoorde, ging ze zelf. Nu liep ze al in de winkelstraat. Voor de grote ruit met het suikerwerk schudde ze haar hoofd. Het was te mooi, ook daarbinnen. De minste winkelstoel is beter dan wat in haar kajuit staat, en toch zit hier geen mens. Maar bij haar moeten de kinderen blijven staan om de tafel. Ja, ja, het is een vreemde wereld. Maar dat Rinus weg moet en dat de baas niet naar de kerk wil en 's nachts staat te tobben

aan dek en niet naast haar ligt, daaraan heeft de wereld geen schuld aan.

De vrouw ging de kerk binnen, de boodschappen zou ze straks nog halen. Ze schoof op de knielbank voor de Moeder van Barmhartigheid. Een werkster verplaatste haar emmers, de moeder knikte haar toe; het is koud werk, een stenen vloer dweilen in de winter. Verderop sloeg de loodgieter op een ijzeren stang. Rang, rang kletterde de hamer. Och, zie de man zweten; zo'n oud gebouw ook, de boel zit vastgeroest. Toen vouwde ze haar handen en bad: 'Moeder van Altijddurende Bijstand bid voor ons, een kaars kan er niet af, het is een kwartje, dat weet ge; maar ik bid u, doe een goed woord voor de baas en denk aan Rinus, amen.'

Toen zei ze ook nog wat weesgegroetjes. De vrouw had wel lang kunnen staren in het gouden kaarsenlicht, in de kerk gaat geen tijd; maar in de toren draait het werk de wijzers rond en doet op het uur de klok slaan. De vrouw stond op en zette een kaarsje recht, dat was toch iets gedaan voor Maria. Maria vol van genade. Ze nam wijwater; eerst poetste ze haar werkvinger af aan de mantel.

'Vijf pond rijst voor een kwartje.' – 'Kippenrijst juffrouw?' – 'Ja, kippenrijst.' –

Het is tweemaal middageten. Zodra er gelost is, zal ze een soepzoodje kopen van twee kwartjes en paardenbief voor de baas.

'Zo waarlijk helpe mij God almachtig!'

De waarheid. Die staat nu beschreven in de boeken van het gerecht. Zo behoort het. En verder moet men afwachten.

Beneden staat Age aan de hoek van de markt. De schip-

per en hij lopen terug naar hun schuiten. Ieder aan een kant van de weg, niet naast elkaar. Er is genoeg gesproken.

Aan de plank zegt Age: 'Ik vaar morgenochtend.'

De schipper klopt zijn lege pijp uit, Age houdt hem nog eens de doos voor. Als de pijp gestopt is, zegt de schipper: 'Ik ook.'

'Dan kunnen we nu nog een eind langs het water gaan,' zegt Age.

Ze komen aan de laatste krib en lopen die op tot de punt. Daar leggen ze de handen op de rug en kijken naar het water. De rivier golft voorbij, grijsgeel met donkergroene plekken, boven is sneeuw gevallen. De winter is pas begonnen, er kan nog veel gebeuren, er zal nog veel gebeuren.

De schipper spreekt het eerst. 'Ik zal een andere hond moeten hebben. De kees is niet fel genoeg.'

'Ge kunt mijn terrier nemen, geef mij de kees. We ontmoeten elkaar vaker.'

Dan staan ze weer te zwijgen en zien naar de verte, waar de rivier zich afwendt van de hoge oever en grijs verdwijnt in een grijze einder. Age ziet verder. Hij denkt na en knikt.

'Je ziet het goed, er ligt gevaar voor je uit. En er ligt gevaar in jezelf. Je bent hitsig met de vrouwen en het mes zit je los in de zak. Er is geen andere remedie, dan dat je met God leert verkeren.'

De schipper kijkt naar zijn handen, het zijn werktuigen, wapens. Er is geen duldzaamheid aan die handen, hij ziet ze met de ogen van Age.

'Neen, zo niet, schipper. Als jij je handen wilt vouwen, knijp je ze dicht, je wilt je schuld fijnknijpen met je handen. Maar zo sterk is geen mens. Je moet je han-

den vergeten, een man uit één stuk bidt met zijn hele lichaam. Zo!’

Zijn armen gaan omhoog naar de hemel, wijd. Zijn handen leggen zich open boven zijn hoofd; wat draagt hij op aan God in die handen?

De schipper voelt het na in zijn armen, ze willen omhoog. Goddank. Het kan. Ja. Dit kan hij.

De armen van Age gaan neer, de zijne gaan op. ‘Ja God. Ja. Hier ben ik met mijn hele vuile donder, maar als je zegt wat je van me wilt, doe ik het.’ God behoeft niets te zeggen, er gebeurt iets. De vrijheid stroomt omhoog door zijn lichaam, van zijn voetzolen naar zijn vingertoppen. Ze waait door hem heen als de westenwind; er zit vrijheid in de lucht. God heeft hem aangenomen zoals hij is: een man. Zijn ogen staan er wijd bij open. Als een knoestige boom staat hij geplant op de krib en reikt naar God.

Hij weet er niet van dat zijn armen omlaag gingen. Maar als hij weer voelt dat hij op zijn voeten staat, liggen zijn handen gevouwen. Vanzelf.

‘Nu kun je dan bidden, schipper,’ zegt Age. ‘Maar doe het met mate.’

Twee schippers gaan langs de Maaskant, de armen op de rug, achter elkaar aan als aken op de rivier. Twee schippers in duffels met de pruim achter de kiezen, waar mogen zulke mensen aan denken?

Aan hun voeten stroomt het water door de eeuwigheid.

Vijf minuten van de eeuwigheid

De dictator zat voor een ogenblik alleen in zijn werkkamer.

De kamer was groot, eigenlijk een zaal. De dictator was groot, eigenlijk een mensgod.

De dictator had zo juist een generaal in verbanning gezonden en de doodvonnissen ondertekend van twee zijner oudste vrienden. Nu keek hij naar een vlieg, die over de ruiten liep.

Buiten het venster klonken commando's, er werd een wacht afgelost. Auto's gleden suizend aan, want over vijf minuten zou de dictator moeten instappen om een standbeeld van zichzelf te gaan onthullen. Voor de deur van zijn werkkamer klonken voetstappen, toen stonden ze stil. De dictator wist waarom: de drie onbeweeglijke gardisten, die hem hadden te bewaken, mochten in deze vijf minuten niemand toelaten.

Hij streek tevreden over zijn sik, die de hele wereld kende en die een brede zwarte verticaal trok onder de langere scheve lijn van zijn neus. Hij was zelf nogal gehecht aan de sik, die hij met genoegen terugvond op alle caricaturen in de satirieke bladen. Want het publiek moet een dictator op het eerste gezicht kunnen herkennen.

Maar plotseling liet zijn hand de sik los en gleed zachtjes neer op zijn dij. Hij had niets meer te maken met de sik. Hij had zo juist vijf minuten vakantie genomen.

Vijf minuten voor zich zelf, — een zwakheid die hij zich nu eens wilde toestaan. Vijf minuten, en toch de vakantie die hij zich had beloofd, — al twee jaar lang, sinds hij zich dictator had gemaakt. Twee jaar lang had hij al een klein plekje eeuwigheid in het vooruitzicht, waar-

naar hij keek als de rare weifelende glimlach over zijn gezicht trok, die niemand wist thuis te brengen. Soms leek dat onmeetbare plekje wel zeven dagen lang, soms zelfs vier weken. Soms glansde het verlokkelijk maar ver aan het eind van een duister leven, aaneengeregen uit nog onbekende daden. Maar vandaag bleek het plotseling aanwezig in de vijf minuten tussen de ondertekening van een doodvonnis en de onthulling van een standbeeld.

Het kwam door de vlieg, een klein donker puntje tegen het doorzichtige venster. Toen de dictator de stukken voor de doodvonnissen naar zich toetrok, liep ze in de linkerbenedenhoek van het glas. Toen zijn pen spattend de zware haal kraste onder zijn tweede handtekening liep ze pas een centimeter of tien hoger. Toen begreep de dictator, dat de eeuwigheid net zo goed vijf minuten kan duren als een eeuwigheid.

Nu had hij dus een zee van tijd om naar de vlieg te kijken. Ze zat weer stil en liet zich gaarne bekijken. De dictator bedacht hoe dom en onverantwoordelijk dit was van de vlieg, die eigenlijk bang moest zijn en wegvliegen. Want hij had in zijn jeugd een ontelbaar aantal vliegen de vleugels uitgetrokken.

Maar hij nam zich dat in het geheel niet kwalijk, omdat een dictator niet sentimenteel kan zijn. Deze vlieg zat dus rustig tegen het venster met alle twee zijn vleugeltjes nog vast op de rug, en de dictator keek ernaar. Misschien had hij in deze vijf minutenvacantie nog wat graag een vlieg de vleugels uitgetrokken, maar de jaren hadden hem een buik bezorgd. Overigens een heel welgevormde buik, die hem niet misstond als hij in uniform zijn troepen inspecteerde. Maar om een vlieg met de vlakke hand weg te vangen van een glad vensterglas,

moet men zelfs nog geen aanleg voor een buik hebben. Dus kon de eeuwigheid ongestoord blijven hangen tussen de dictator en de vlieg. Binnen die eeuwigheid nu, zoemde plotseling het hele leger vliegen uit de woonkamer van zijn moeder, met al wat nog kwam aangezen uit de mesthoop achter het boerenhofje. Zijn moeder sloeg ze weg terwijl ze de ijzeren pot boven het vuur hing. De dictator stak zijn hoofd vooruit om in de pot te kijken en zag karnemelk. Mooie witte karnemelk met kleine klontjes gele boter die ronddreven.

De dictator bleef er lekker naar kijken vanuit zijn zetel. Karnemelk. Heel gewoon. Heerlijk gewoon. Als hij nu nog vlug zijn vinger stak in die lauwe pan en likte, zou dat zurig smaken. Naar thuis bij zijn moeder.

De dictator hoorde voeten schuifelen voor de deur, hij zat weer aan zijn schrijftafel en keek om zich heen in de zaal. Zijn vijf minuten waren blijkbaar om. Maar hij was nog lang niet klaar met de eeuwigheid. Hij drukte op een knopje en toen de deur opening, zei hij: 'Nog vijf minuten.'

Het is inderdaad een groot ding om dictator te zijn. Nu had hij zichzelf nog vijf minuten eeuwigheid verschaft en niemand mocht daar iets tegen inbrengen. De vlieg streek zich schoon met zijn achterpootjes. Eerst onder zijn vleugels en toen langs zijn kopje. Dat ging heel gewoon, zoals altijd sinds de dictator een vlieg had gezien. Hij had de vlieg wel willen toeknikken, maar hij moest doodstil blijven zitten, want in de eeuwigheid kan men geen drukte maken.

De karnemelk was er niet meer. Maar de mestlucht rook nog heerlijk, zo bekend, zo gewoon. En zijn moeder stond nu spek te snijden. Dat was van het varken, dat hij had helpen slachten. Hij stak zijn hand uit om

een sneetje te gappen en meteen schoot zijn moeders hand met een harde pats om zijn oren.

Heerlijk was dat. Verrukkelijk. Een tractatie na al hun buigingen en glimlachjes. Gewoon. Pats. Precies zoals het hoorde.

De dictator vond zich glimlachend terug voor zijn onmetelijke schrijftafel. De eeuwigheid was alweer voorbij.

Voor zijn deur werd zacht gesproken. Ja, – al was hij dictator, toch kon hij zich niet voor de derde maal op een plekje eeuwigheid van vijf minuten tracteren. Hij trok dus zijn heldenhouding aan en stond recht en hooghartig overeind. Toen kwamen de heren binnen die hem hadden te omstuwen bij zijn tocht naar het standbeeld. Op een nieuw aangelegd plein, dat natuurlijk naar hem was genoemd, stond het op hem te wachten onder witte zeilen en alle straten erheen waren afgezet.

Men moet zich niet afgeven met de eeuwigheid als men ongestoord wenst te leven en te handelen. Toen de dictator langs de afgezette straten reed (zonder te groeten, want de menigte wenst niet gegroet te worden, maar wil zelf kunnen groeten) viel hem zomaar opeens in hoe heerlijk het zou zijn om nog eenmaal een pats te krijgen, zo een waarvan je oren rood worden en suizen. Zijn gezicht tegen het autokussen stond strak, zwaar en gebiedend, maar onder zijn voorhoofd dachten zijn hersens: 'Er moest toch nog eens iets heel gewoons met me kunnen gebeuren.'

In oude verhalen komt de duivel altijd binnen, precies op het moment dat men hem onvoorzichtigerwijs aanroept, maar tegenwoordig wordt de duivel nooit meer aangeroepen, hij is uit de mode. De dictator hoefde

daarenboven niemand aan te roepen, omdat hij zelf dictator was. Maar men kan in een onvoorzichtige bui nog altijd domme wensen doen en volgens de psychologen hebben die dan veel kans om uit te komen. De wens van de dictator naar iets, dat doodgewoon moest zijn, ging dadelijk in vervulling, met of zonder duivel.

Hij voelde opeens een geniepige steek door zijn achterste linkerbovenkies. En toen nog een.

Juist stopte de auto voor het torenhoge standbeeld. De dictator stapte uit. Zijn kies boorde een gloeiend gaatje in zijn aandacht, dus beet hij zijn kaken maar flink op elkaar en zo werd hij nu van alle kanten gefilmd en gefotografeerd. Hij kwam formidabel heldhaftig voor de lens en zijn gevolg, waaronder zijn twee trouwste vijanden, vond, dat hij nu toch een beetje begon te overdrijven. Daarna greep hij heel onwelwillend het vel met de punten voor zijn speech uit de handen van zijn eerste minister, want de kies priemde hem ongenadig. De twee trouwe vijanden keken elkaar veelbetekenend aan. Want drie maanden tevoren had de dictator veertig van zijn toegewijdst gangmakers laten opruimen na eenzelfde publiek vertoon van majestueuze ontstemdheid.

De dictator kon natuurlijk niet zien wat achter zijn rug werd gedacht. Maar voor zich uit zag hij een mensenzee die hem toeloeide. Ze loeide ditmaal buiten proportie. Daarom stak de dictator een pink op en meteen legde zich de storm. Toen stak hij de menigte een vuist tegemoet. Een onafzienbaar veld van vuisten strekte zich hem tegen. En juist toen hij minachtend om zich heen zag, omdat geen van die vuisten hem om de oren zou durven slaan, goot zijn kies hem op de meest geraffineerde wijze een scheut pijn over zijn ruggemerg.

‘Vervloekt,’ zei hij, natuurlijk in zijn eigen taal, die er

niet toe doet.

De trouwe vijanden keken elkaar nogmaals aan. Toen snoot de ene zijn neus in een grote witte zakdoek. Beneden op het plein snoot ook iemand zijn neus, alsof het was afgesproken. En daarna weken de beide vijanden beleefd achteruit tussen andere hoogwaardigheidsbekleders.

De dictator sprak. In korte volzinnen, afgemeten, dictatoriaal. Hij keerde zich om naar het standbeeld van zichzelf, salueerde en stond zich een ogenblik te bekijken.

In deze stilte vielen drie schoten en de dictator gleed voorover op zijn buik. Toen men hem omkeerde, had de kleine vage glimlach, die men nu en dan met verwondering door zijn ogen had zien vlieten, zich vastgezet om zijn lippen.

En in de mensen . . .

‘Een rare Kerstavond,’ zei de oberste ober. ‘Helemaal geen Kerstavond,’ bromde de opgeborstelde proprié-taire.

Ze zaten met al het personeel en de gasten in de schuilkelder van het Excelsior Cabaret (annex Restaurant) en boven hingen zijn dure hulst en misletoe voor een lege zaal.

Maar de piccolo haalde een mondorgeltje uit zijn achterzak en begon voorzichtig wankelende toontjes te blazen. Die schikten zich tot een wijsje en werden het liedje van de herdertjes. Het meisje van de vlakke, dat altijd op half tarief werd bediend, omdat ze de stemming hielp verhogen, zong zachtjes mee:

De herdertjes lagen bij nachte

Ze lagen bij nacht in het veld.

‘Kop dicht!’ riep een ongezonder bleke kok. ‘Zingen kost lucht!’

‘Gooi dat fluitje weg,’ waarschuwde een ober.

Maar de piccolo zette zich beter overeind om steviger te blazen. Hij was eerst kort in het vak en had nog geen weet van zijn minuscule positie. Ook zei zijn jongensverstand dat men in een schuilkelder zo gezegd vrij van dienst is en dat hij dus van niemand iets hoefde af te wachten. Als er een bom viel, was die ook voor iedereen. Hij blies opgewekt verder en inderdaad stak de ober geen hand uit naar het verboden mondorgel.

Ja, voor de schuilkelder waren allen gelijk. De gasten en het personeel zaten zomaar door elkaar op de witten houten banken, de saxofonist van de band naast een keurige mijnheer en mevrouw met uitgestelde vakantie

en de bejaarde juffrouw van de vestiaire naast een aangeschoten student, die de trein naar zijn dorp had gemist. Er zaten ook een paar provinciale heren, die voor een vrolijke avond naar de stad waren gekomen, een dichter die voor de jaarafrekening van zijn uitgever weer eens werkelijk wilde dineren en het kromme bloemenventje, dat op het laatst van de avond zijn viooltjes gaat verkopen als de heren de tel kwijt zijn. De machinist van het cabaret-toneeltje, tevens stoker, had zich zwart en wel neergezet tussen twee leraressen M. O. in avondjurk, die neerziend op alle conventie, wel eens een Kerstavond in een mondain cabaret wilden beleven. Zijn broer, een matroos die hier tijdelijk de vaat spoelde zat naast een magere chirurg in smoking. En heel in de hoek zat een jonge vrouw met een kind op schoot, die blijkbaar bij het luchtalarm zo maar naar binnen was gevlucht.

De restaurateur keek geërgerd langs de gezichten. Het restaurant was juist blijven steken bij de kalkoen, er was nog geen fles Bourgogne ontkurkt. En nu zaten ze al anderhalf uur in de kelder. 'In het vervolg blijven we boven,' wilde hij zeggen, maar de fundamenteën van zijn kelder schudden plotseling alle woorden van zijn tong. Een bleek kellnertje verlegde zijn geplakte scheiding tegen de muur en snorkte verder. Maar de piccolo stond op en blies vlijtig 'Stille nacht'.

'Is dat om ons te pesten?' vroeg de student.

'Nee,' zei de piccolo, 'ik oefen maar een beetje voor de zevenentwintigste. Na de drukte krijg ik mijn Kerstdag. Dan steekt mijn moeder nog eens de boom aan en dan wil ik blazen voor mijn zusjes.'

Het lichte juffertje gleed met haar gemanicuurde vingers over zijn peenhaar. De beide provincieheren keken

elkaar aan en toen ieder naar een andere kant. Neen, de situatie was niet wat ze hadden verwacht. Zo had een mens niet eens wat afleiding op zijn feestdagen.

‘Speel nog eens van de herdertjes,’ zei het juffie. ‘Ik heb het op het schooltje bij de zusters geleerd. Die vertelden toch zo prachtig!’

‘Ja,’ zei de zwarte machinist. ‘Bij ons op de Bijbelschool was het een meester. Vertellen dat die kon! Je zag het compleet gebeuren.’

‘Natuurlijk,’ zei de piccolo. Hij begon te blazen maar terwijl de herdertjes vriendelijk uit zijn kwartjesfluit stegen, kreeg hij opeens een rilling langs zijn rug en het onbedaarlijk verlangen om zelf te gaan vertellen. Hij had al de hele week in bed liggen denken hoe hij onder de boom, voor zijn zusjes, op zijn mooist zou kunnen beschrijven hoe het was geweest. Hij wist nu alles en alles van de Kerstnacht, hij zag het voor zijn ogen. ‘Natuurlijk,’ zei hij en keek de kring rond. ‘Als iets echt gebeurd is, kun je het ook goed navertellen. Die herders hebben eerst zomaar in de lucht staan kijken toen ze hun schapen hadden geteld. Dat deed mijn opa in Drente ook als hij ’s avonds de kooi had gesloten. ‘Een herder heeft een mooi leven,’ zei hij.

‘Ja,’ zei de matroos. ‘Een zeeman ook. Op zee is het wijd.’

‘De herders lagen boven Bethlehem toen het gebeurde,’ zei de piccolo. Hij wist nu precies hoe het was geweest. ‘En toen die grote lichte engel naast hen stond, waren ze eerst bang, want ze waren maar gewone mensen. Ze knepen hun ogen dicht voor het licht. Maar de engel zei: Zie, ik verkondig u grote blijdschap. En overal was muziek.’

‘Het is hier geen zondagschool, zeg!’ waarschuwde de

chirurg. 'Kon ik maar mijn sigaret aansteken!'

In zijn mondhoek bungelde zijn laatste lange Laurens. 'Ik zou wel eens engelenmuziek willen horen,' peinsde de saxofonist. 'Als je rekent dat ik met een viooldiploma van het Conservatorium in mijn zak loop. Al die rags en blues komen me de keel uit. Eens in zijn leven moest een mens naar zoiets kunnen luisteren. Och, ik praat onzin.'

'Geen onzin,' zei de dichter. 'Misschien horen we niets omdat we naar alle andere dingen luisteren. Ik geloof zelfs, dat ik wel eens engelenzang heb gehoord. Maar ik heb er woorden bij willen maken, dat heeft alles bedorven.' Aan de cheque van zijn uitgever dacht hij al niet meer.

'Toen wees de engel met zijn hand naar Bethlehem,' zei de piccolo, 'en de lucht werd helemaal doorschijnend.' – 'Ja,' knikte de matroos. 'Dat weet ik. Alsof het licht staat te wachten achter de horizon.'

'Juist,' bevestigde de vestiairejuffrouw. 'Als je de hele dag bij kunstlicht zit, dan begrijp je hoe dat wezen moet. Alsof de hemel opengaat.'

'De hemel ging ook open,' vertelde de piccolo. Het mooiste sloeg hij maar over, dat bleef voor thuis bij de zusjes. 'Zover als hun ogen konden zien, werd het licht, midden in de nacht. En de engelen daalden en stegen tussen hen en om hen heen en er was geen verschil tussen de aarde en de hemel.'

'Bij die revue van 'Zie je ze vliegen' heb ik machtig last gehad met het ophalen van mijn eendekkertjes,' zei de machinist. 'Je wil altijd meer dan je machinerie kan. Zo is een mens.'

'En de engel verkondigde dat God was geboren op aarde en dat ze Hem zouden vinden in Bethlehem,' zei de

piccolo. Hij had het graag beter en echter gezegd, maar hij was toch een beetje schuw voor de heer met de sigaret. 'En toen wandelden de herdertjes in de lichte nacht naar Bethlehem en geeneen dacht er meer aan dat zijn schapen gestolen konden worden. Ze verwonderden zich nergens meer over, want de aarde was de hemel. En toen kwamen ze bij een wrak stalletje.'

'Jawel,' zei de restauranthouder. 'Ik weet al wat er komen gaat. Maar die hotelier had inderdaad geen plaats, als zijn kamers vooruit waren besproken.'

De vrouw met het kind knoopte haar jak los en legde de zuigeling te drinken, dus stond de restaurateur op en versperde met zijn hele breedte het uitzicht op de zogende vrouw. Hij bleef de propriétaire.

'De herders bogen zich voor de Moeder en het Kind,' vervolgde de piccolo. 'Ze durfden eerst niet opzien want ze waren gewone grove mensen en vonden zich erg donker in al dat licht. Maar er stond een goede oude os en een klein ezeltje, die stonden daar ook net als altijd, toen begrepen ze dat de aarde nog op aarde was, maar dat er een hemels wonder gebeurde.'

Een van de provinciale heren rekte zich glimlachend en zei: 'Dat van de os en de ezel heb ik altijd het aardigst gevonden. Waarachtig. Mijn vader had een zwartbonte, die me steevast achterop liep als ik in de wei kwam. En dan bleef hij voor me staan tot ik hem tussen zijn horens krauwde. Waarachtig.' Een hevige schok en de doffe plof die achterna rolde, deden hem zwijgen, toen ging hij voort: 'een mens is erger dan een beest.'

Maar niemand gaf antwoord.

'Het Kind lachte tegen de herdertjes,' vertelde de piccolo. 'Ja,' zei het juffie met de gelakte nagels, 'het lachte zodat ze moesten schreien. Ik weet hoe het is. Een

klein kind, dat lacht alsof het jou en de hele wereld vertrouwt. — Maar het mijne is gestorven,' eindigde ze vertrouwelijk tot de lerares M.O. naast haar.

'Toen het Kind lachte, werden de herders van binnen zo gelukkig, dat ze knielden van dankbaarheid. Maria wenkte, dat ze dichterbij mochten komen, maar dat durfden ze niet want ze waren gewone boerenmensen. Ze dachten er niet eens aan, wat een eer het voor hen was, dat de Engel hen had uitgezocht voor de Boodschap en dat ze nu voorgoed in het Bijbelverhaal zouden komen.'

Alle mensen in de kelder, behalve de propriétaire, het vacantienaar en de middelbare dames, vertoonden nu het begin van een glimlach. Bij de chirurg, de dichter en de student viel hij een beetje spottend uit, maar de anderen voelden zich zichtbaar gelukkiger dan straks. De piccolo haalde diep adem en ging voort:

'Maar toen ging de staldeur open en er stond een grote ster aan de lucht, die was daar nog niet te zien geweest. Dat was de ster van de Drie Koningen en daar kwam ook al de hele optocht aan. Ze konden allemaal in het stalletje want de muren waren niet meer van stenen maar van licht. De zwarte koning bracht een vaas met reuk en de jonge blonde zijn kroon en zwaard en de oude wijze koning het geleerdste boek van de wereld en alles legden ze neer aan de voeten van Maria en het Kind.'

'Dat is helemaal fout,' verweet een provincieheer. 'De drie Koningen kwamen met Driekoningen. Je moet het niet mooier maken dan het is.'

'Dat moet je juist wel,' zei de dichter.

'Ik vertel het zoals ik wil,' zei de piccolo. 'Je kunt geen fouten maken in het Kerstverhaal, want niemand weet

precies hoe het is geweest. Nu, de Koningen knielden ook, en nog wel vlak voor het Kind, want ze waren gewend om de voorste te zijn. Maar tegen hen lachte het Kind niet en het stak ook Zijn handje niet uit naar hun cadeaux, het keek over hun hoofden heen naar de Ster. Toen begrepen ze dat Hij een nog veel grotere Koning was dan zij en toen bogen ze eerbiedig net zo diep als de herders.' 'Ik geloof dat er veilig signaal wordt gegeven,' waarschuwde de eigenaar.

'Neen,' zei de saxophonist. 'Dan had ik het wel gehoord. Ga verder, jongen.'

De piccolo hapte adem. Er was geen verder. Maar toen rilde het weer langs zijn rug en moest hij iets vertellen, dat hij nooit had geweten. 'En er was een klein knechtje van de wijze koning. Die had het hele eind te voet meegelopen achter de Ster. Het was een armoedig knechtje en hij kreeg meer slaag dan eten. Het enige wat hij nog bij zich had, was een mooi rond appeltje, dat hij van zijn moeder had gekregen voor onderweg. Hij begreep best dat het Kind niet taalde naar de mooie cadeaux van de Driekoningen, want wie geeft nu zoiets aan een kind? Maar toen voelde hij het appeltje in zijn zak en eer hij wist wat hij deed stapte hij voorbij zijn eigen koning en hield het Kind zijn appel voor. En het Kind stak zijn handje uit en lachte. – Maar niet zo dat je er om huilen moest,' ging hij voort tot het geschminkte meisje. 'Heel anders. Of de wereld van binnen en van buiten in de zon lag, lekker warm en licht.'

Het bloemenventje rook aan een van zijn eigen bosjes; dat had hij in jaren niet gedaan.

'Het Kind lachte,' zei de piccolo, 'toen begrepen de mensen pas goed waarom de engelen zongen. En ze zongen allemaal mee.' Hij greep haastig naar zijn mond-

orgel en blies.

'Ere zij God,' zongen de matroos en de machinist en de vestiairejuffrouw en zelfs de dichter en de saxofonist. 'Niet zingen!' verbood de chef, 'denk om onze lucht.' Maar niemand luisterde meer naar hem. De piccolo blies met bolle wangen dat iedereen veilig de hoogste tonen haalde, toen hielp hij hen afdalen naar 'vrede op aarde'. Maar toen hij hen begeleidde naar het welbehagen dat in de mensen is, zweeg de student, omdat hij alleen nog maar schor kon zingen. Hij had nu in twee uur geen borrel gehad en was weer een lieve jongen, die spijt had, omdat zijn moeder vergeefs op hem zat te wachten. De provinciale heren echter galmden dapper mee, hoewel een beetje langdradig, zoals ze in hun jeugd waren gewend door een ouderwetse organist.

Er waren er natuurlijk, die niet meezongen. De restaurateur, omdat hij zelf had gezegd, dat er niet gezongen mocht worden. En de keurige mijnheer en mevrouw met uitgestelde vacantie, want zij ergerden zich, dat ze niet gewoon als iedereen die zomer rustig naar buiten waren gegaan. En de leraressen M.O. want die stakkerds hadden zelfs nooit van de Engelenzang gehoord. En ook de jonge moeder zweeg en zoogde glimlachend haar kindje. Maar de chirurg, die eerst met zijn vingers had zitten draaien, nam opeens zijn sigaret uit de mond en zong met een diepe bas het Amen mee.

'Mooi zo,' zei de piccolo. Hij stak zijn mondorgel diep in zijn achterzak en toen hoorden ze pas dat het veilig signaal werd gegeven. Hij stapte naar de kelderdeur en hield die correct open. Maar alleen de keurige mijnheer en mevrouw maakten haast. De anderen bleven staan en keken rond, alsof ze nog graag verder hadden gezongen met al die medemensen.

Het bedrog

Ons leven laat tel na tel een klein geleefd ogenblik los en niemand weet waarheen het zinkt of stijgt. Maar soms duikt na jaren zo'n levensfragmentje weer op uit diepe vergetelheden zoals een welletje plotseling lichte waterbellen blaast naar een vijvervlak. Of het daalt in onverwiste vorm en kleur tussen ons oog en de dagelijkse dingen. Dan wil het nog eenmaal geleefd worden. Men moet zo'n klein teruggekeerd ogenblik niet lomp wegduwen, vooral niet als het hinderlijk is. Het is gekomen omdat het nog niet rustig kon afsterven tot tijd, het wil nog iets zeggen, en wie niet luistert, zal zich later schuldig voelen als de haastige moeder, die zichzelf en haar lieve lastige kleuter de laatste nachtzoen heeft ontzegd.

Gisteren had ik een manuscript voltooid en ik was niet ontevreden. Het was niet al te slecht en ik verwachtte dat men het goed zou vinden. Het zou zeker zijn prijs maken op de litteraire markt.

Toen ik opstond van de schrijftafel voelde ik duidelijk een half centje tussen duim en wijsvinger, hetzelfde halve centje, dat ik eens als schoolkind had weggegeven aan een blinde bedelaar. Ik joeg de rare kleine herinnering weg zoals men naar een vlieg slaat en ging eten.

Maar vanmorgen toen ik mijn werkplaats binnenkwam, keken de meubels me zo zeldzaam vijandig aan, dat ik opeens hevig verlangde naar een zonnig windvrij plekje tussen dennetjes en heikuilen, waarin ik me kon verstoppen voor het werk. Want ik zag duidelijk dat hier iets mis was. Het maakt groot verschil of ik word opgewacht door een bureaustoel die zich prettig opendoet en

vensters die zich uitrekken om zoveel mogelijk licht voor me te vangen, of dat de stoel me zijn rug toekeert en de ramen alle helderheid weren, zodat zelfs mijn liefste doekje zich niet durft loslaten van de muur. Het was vandaag onbetwistbaar een slechte dag, maar omdat ik in mijn jeugd tot vlijt ben opgevoed, gaf ik nog niet direct toe. Ik zette me op een divanpunt en probeerde de tegenzin der dingen te verdrijven. Ik streek ze over hun rug, aaide kopjes en beloofde dat ze hun slecht humeur wel zouden kwijtraken. Soms helpt dat. Eens zei ik 'lach eres kindje' tegen de Münchener Bavaria en waarachtig, ze lachte. Maar toen was ik in een bijzondere staat van gelukzaligheid en had de hele wereld kunnen laten glimlachen, — als ik aan een wereld had gedacht.

Vanmorgen was er niets dat lachen wilde, er was zelfs niets dat me aan wou zien. Er was in de hele kamer geen enkel uitzicht meer. Toen bleef me geen keus dan in mezelf te kijken.

En daar vond ik opnieuw het kleine vergeten ogenblik, waarin ik een halve cent voelde tussen duim en wijsvinger.

Ik was zes jaar, hoogstens zeven. Ik wist al dat een hele cent meer is dan een halve en dat men voor twee-en-een halve cent een veter drop kan krijgen. Dat had ik allemaal zelf ontdekt. Ik wist ook dat men wat over moet hebben voor een ander, dat was me geleerd.

In die tijd verdiende ik een halve stuiver per week, die me werd uitbetaald als ik al de servetten van al de grote mensen iedere dag netjes had opgevouwen en in de ringen gestoken. Het was een moeilijk en vervelend werkje maar het vierduitstuk maakte veel goed. Het hoefde niet perspectiefloos te verdwijnen in het groenaarden

varken, het was geld om te houden en te gebruiken. Men kon er knikkers voor krijgen of een aaneengebonden trosje kersen of een goedkeurend knikje van moeder als men het in het wezenbusje liet glijden.

Ik herinner me een zaterdagmiddag dat moeders vingers – brede capabele vingers, ik zie ze alsof ze niet sinds lang uit mijn oog zijn verdwenen onder een eiken dekplank – diep in de vette huishoudportemonnaie doken en toen naar buiten kwamen met een grote ‘plak’ en een klein half centje. De halve stuiver legde ze voor mij neer, daarna bleven haar vingers spelen met het halve centje.

‘Dat had ik gisteravond haast aan de slager gegeven in plaats van een dubbeltje,’ zegt moeder. ‘t Is zonde, zo’n man zou denken dat ik hem wil bedriegen.’

‘t Is akelig geld,’ zegt vader. ‘Ik pak het niet aan als ik het krijg, – laat een ander daar maar rijk aan worden.’

‘Geld is geld,’ zegt moeder.

Vader neemt het centje op. ‘Hier kind, die past nog net in jouw handje.’ – Zo kreeg ik de halve cent, die ik straks terugvoelde in mijn grotemensenhand.

Ik liep een week lang met de twee munten in mijn kleine witte beursje. Het was heel aardig, omdat ze tegen elkaar rammelden, men kon horen dat men geld had. Het was ook aardig om goed lang te bedenken wat men ermee kon gaan doen.

Natuurlijk was er veel te koop. Een reep of een grote appel of een warm kadetje. Maar men hoefde niet juist iets te kopen, men kon nog veel meer doen met het geld. Weggeven bijvoorbeeld. Op school stond het busje voor de negertjes en thuis voor de wezen. Op school zag de juffrouw wie geld meebracht; als ze centen in het

busje hoorde vallen, keek haar gezicht tevreden. Maar ik had dat nu al een paar maal gezien en wist dat haar gezicht toch dadelijk weer gewoon werd.

Dus liep ik de volgende zaterdagochtend op weg naar het schooltje nog altijd te bedenken wat ik zou doen met het geld. Het moest natuurlijk worden uitgegeven, want 's middags kwam er weer een halve stuiver en dan werd het teveel bij elkaar. Ik behoefde van mijn beursje geen spaarvarken te maken. Ik had nu nog een paar minuten om te beslissen of ik het geld zou geven aan de blinde bedelaar om de hoek, of er bij het snoeptafeltje verderop drie boterballen voor zou kopen.

Met de bedelaar had ik werkelijk te doen, het speet me dat hij was zoals hij was. Hij had zieke ogen, er liep altijd een druppel geel en rood vuil van onder de zwarte lap. Hij had ook stompjes van bruingele tanden en een scheefgezakte schouder waaruit zijn bedelarm stak. Ik had hem wel eens iets mogen geven van moeder, die zei dat men wat moest kunnen missen voor een ander. Maar zelf had ik ook heus medelijden met de bedelaar, omdat hij daar zo zat dood te gaan.

Toch bedacht ik meteen, dat de snoepjuffrouw op zaterdag juist verse boterballen had.

Ik was nog helemaal niet klaar toen ik al stilstond voor het oude mannetje. Aardig, er kwam al verwachting in zijn gezicht. Ik schuifelde een beetje met mijn voet en de verwachting werd groter. Het was veel aardiger dan bij de schooljuffrouw omdat het blinde ventje zo helemaal niet wist wat er ging gebeuren. Natuurlijk moest ik nu mijn beursje uit mijn zak graven, want hier hoorde geven bij.

Maar toen kwamen mijn vingers vanzelf aandragen met het halve centje, ze voelden zich heel slim. Ze leg-

den het neer in de ver vooruitgestoken hand van de bedelaar, ze legden het heel voorzichtig en precies midden op de hand, zoals men iets van waarde neerlegt. En toen duwden ze het portemonneetje weer diep onder in het warme zakje van de jurk.

Eerst toen ik het vierduitstuk neerlegde op het snoepafeltje, hoorde ik duidelijk, dat de bedelaar 'god zegen je' had gezegd omdat hij aan een dubbeltje geloofde. En de boterbal die al op mijn tong kleefde, werd opeens walgelijk vies, als een paardevijg, omdat ik wist dat ik inderdaad het mannetje had willen bedriegen. Ik had een gezicht willen zien dat gelukkig was om een dubbeltje en er toch maar een halve cent voor over gehad.

Dit was de eerste maal dat ik meemaakte hoe grondeeloos slecht ik eigenlijk was. Ik heb die morgen op het schoolplein tweemaal gelikt aan de witte verfpot waarvoor we waren gewaarschuwd, ik wilde voorgoed dood zijn. Maar natuurlijk heb ik daarna de boterballen opgekloven. En later ben ik altijd in een boog om de bedelaar heengelopen.

Maar dat doet er hier niet toe. De hoofdzaak is, dat ik vanmorgen, in het teruggekeerd ogenblik, mezelf heb vinden staan voor een schoteltje kleverige boterballen, met de dood in het hart wijl ik een blinde had bedrogen.

Toen ik opkeek, zag ik dat de schrijftafel mij verwachtte. Daar lagen de volgeschreven vellen, die heb ik opgenomen en tussen mijn vingers in kleine stukjes gescheurd, ik zuchtte van opluchting toen de snippers in de papiermand vielen.

Want al zijn de mensen blind, wij behoeven ze niet te bedriegen.